

Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK

Zbirateljska kultura in vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji

Povzetek

Prispevek bo prvič sistematično predstavil vzhodnoazijske zbirke, ki se nahajajo v različnih slovenskih muzejih in drugih javnih akademskih institucijah. Zbirke in posamezne predmete, ki bolj ali manj živijo »speče življenje« v depojih muzejev in s tem ostajajo neraziskani in javnosti neznani, so večinoma konec 19. in v začetku 20. stoletja na slovenska tla prinesli ali poslali pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci ter popotniki, ki jih je pot zanesla v Vzhodno Azijo. Skozi obravnavo vzhodnoazijskih zbirk v slovenskih muzejih bomo raziskali in rekonstruirali medkulturne stike med slovenskim in vzhodnoazijskim prostorom ter osvetlili specifični položaj slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav. Prispevek se bo tako prvič v celoti usmeril na posebnosti slovenskega kulturnega in družbenopolitičnega okolja, s čimer bo odprl nove raziskovalne možnosti v do zdaj zanemarjeni obravnavi percepcije nekdanjih evropskih imperialnih periferij do vzhodnoazijske dediščine, kar bo postavilo temelje za prevrednotenje kolonialnih kategorij zbirateljskih praks.

Prispevek se bo tako osredotočil na naravo zbirateljstva v slovenskem prostoru na pragu 20. stoletja v okviru avstro-ogrske monarhije in prvih letih po njenem razpustu. Posebej bo izpostavil status in identiteto posameznikov – »zbirateljcev« ter naravo in obseg predmetov, ki so jih zbirali. V zadnjem delu bo posebej obravnaval zbirke Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška z začetka 20. stoletja, ki jih zaradi svojske narave in vloge

zbiranja vzhodnoazijskih predmetov deloma že lahko umestimo v kategorijo zbirateljev, še posebej pomorščaka Ivana Skuška.

Ključne besede: zbirateljstvo, Vzhodna Azija, pomorščaki, misijonarji, diplomati, popotniki, Ivan Jager, Alma M. Karlin, Ivan Skušek

Abstract – Collecting History and East Asian Collections in Slovenia

This paper will for the first time systematically introduce the collecting history of East Asian objects in Slovenia, stored at different Slovenian museums and other academic institutions. Collections or individual objects which continue to live their “dormant life” in museums’ depositories and thus remain unexplored and unknown to the public were brought or sent to Slovenia by sailors, missionaries, diplomats, scientific associates and travellers, who travelled to East Asia in the late 19th and early 20th centuries. Through the investigation of the East Asian collections the paper will highlight the specific position of the Slovene territory in the history of Euro-Asian cultural connections, and thus try to reconstruct intercultural contacts between Slovenia and East Asia. It will for the first time focus entirely on the specifics of the Slovenian cultural and socio-political environment, opening up new research opportunities in the so far neglected treatment of the perception of former European imperial peripheries to the East Asian heritage, which will further lay foundations for the re-evaluation of the colonial categories of collecting practices.

The paper will therefore focus on the nature of collecting in the Slovene area at the turn of the 20th century within the framework of the Austro-Hungarian monarchy and the first years after its dissolution. It will particularly highlight the status and identity of individuals who were “collectors”, and the nature and extent of the items they collected. In the last part, it will further discuss the collections of Alma M. Karlin, Ivan Jager and Ivan Skušek from the beginning of the 20th century who could be placed in the category of collectors, particularly the sailor Ivan Skušek, due to the specific nature of their collecting.

Keywords: collecting practices, East Asia, sailors, missionaries, diplomats, travellers, Ivan Jager, Alma M. Karlin, Ivan Skušek

1 Uvod: Odnos med centrom in periferijo – razumevanje orientalističnih in kolonialnih diskurzov

Arheološko in materialno gradivo predstavlja najbolj primarno sestavino človeške dediščine, in kot tako oblikuje glavno zakladnico oprijemljivih in neoprijemljivih intelektualnih lastnosti človeškega znanja, »kolektivnega spomina« (Halbwachs 1950) ter »kulturne identitete« (Halbwachs 1950; Assmann 2008). Razvoj civilizacije in napredek še posebej temeljita na izmenjavi idejnega znanja ter materialnih predmetov, ne nazadnje tudi stalnih stikov med različnimi kulturami in civilizacijami. Vse od začetnih

evropskih pomorskih odprav v Vzhodno Azijo v 16. stoletju, ki so pospešile ekonomske izmenjave in izmenjave diplomatskih daril, predvsem pa v zadnjih dveh stoletjih, so vzhodnoazijski predmeti postali najbolj iskan predmet trgovanja, izmenjav in zbirateljstva posameznikov iz vseh družbenih slojev kot tudi poznejših muzejskih in drugih uradnih institucij iz različnih koncev sveta. To je bil tudi čas, ko so po najrazličnejših poteh v evropsko in ameriško območje prihajale ter se formirale velike muzejske zbirke vzhodnoazijskih predmetov, med katerimi gotovo prednjačijo t. i. »kitajski predmeti«. Ti so danes definirani kot »vodilno globalno blago na svetovni ravni« (Rujivacharakul 2011), ki niso zgolj materialni predstavniki posamezne kulture, temveč odražajo družbene, idejne in ekonomske vrednote globalnega trga ter družbenopolitične interpretacije posamezne družbe kot tudi posameznika. Njihovo proučevanje pa je za razumevanje kulturno pogojenih vzorcev mišljenja in delovanja prav tako nujno in fundamentalno kot proučevanje lingvističnih vzorcev, družbenih odnosov, arheoloških in zgodovinskih dejstev, prostorskih razsežnosti, literarnih in umetniških reprezentacij, ekonomskih tendenc, izmenjav, produkcije in potrošnje.

Medtem ko večina študij o posameznih zbirkah in predmetih vzhodnoazijskega porekla temelji na analizi in interpretaciji zbirk predmetov iz večinoma zahodnoevropskega ter ameriškega območja,¹ so študije tega gradiva v srednji- in vzhodnoevropski regiji še vedno zelo omejene in bolj ali manj neraziskane. To je deloma gotovo povezano s prevlado zahodnoevropskega sveta v pomorskih odpravah v Vzhodno Azijo, ki so konec 17. in v začetku 18. stoletja nekako označevale ponovni začetek globalnega obtoka dobrin, s čimer sta se vzporedno izoblikovala evrocentrična kolonialna percepcija in prefinjen občutek kulturne različnosti. Ta je nadalje kategoriziral predmete iz Vzhodne Azije kot eksotiko, nekaj, kar je občutno drugačno od ostalih predmetov v Evropi, čeravno so izmenjave potekale že stoletja prej. Zbirateljska dinamika, ki je izhajala iz tega, je tako po eni strani povezana s tržno ekonomijo, po drugi pa z evrocentrično kulturno imaginacijo o Kitajski in Japonski. Nazoren primer dveh modelov zbirateljstva v 19. stoletju predstavljata francoska brata Goncourt² ter industrijski in naftni mogotec Rockefeller in njegova žena³ iz New Yorka. Medtem ko je bratoma Goncourt Kitajska predstavljala fantazijo z romantičnim pridihom (Chang 2011), pa je zbirateljska vnema Rockefellerja izviral iz tržnih potez, ki so jih kreirali umetnostni trg in prekupčevalci z umetninami (Abe 2011). Tovrsten soobstoj kulturne reprezentacije in tržne ekonomije ter njun medsebojni

1 Glej npr. Pierson 2007; Tythacott 2011; Rujivacharakul 2011; Metrick-Chen 2012.

2 Edmond de Goncourt (1822–1896) in Jules de Goncourt (1830–1870).

3 John D. Rockefeller Jr. (1874–1960) in Abby Aldrich Rockefeller (1874–1948).

vpliv je najbolj opazen v prvih štiridesetih letih 20. stoletja. To je bil tudi čas, ko so na Kitajskem potekala velika arheološka izkopavanja, ki so na novo pisala ali potrjevala tradicionalni pogled na zgodovinski razvoj kitajske regije, s tem pa tudi več možnosti izkopavanja predmetov, ki so se kmalu znašli na trgu umetnin. Družbenopolitično ozadje in tržna dinamika so tako vplivali na postopno izoblikovanje identitete zbiratelja »kitajskih« odnosno »vzhodnoazijskih« predmetov in s tem formiranje večjih zbirk.

Referenčna dela posameznih avtorjev s področja zbirateljstva, kot so Craig Clunas (1994), Lothar Ledderose (1992), Roderick Whitfield (1992) in Frances Woods (1988), ki se znova navezujejo na zahodno evropsko regijo, tako večinoma nakazujejo na reinterpretacijo evrocentričnih okvirjev in kolonialnih kategorij zbirateljstva v povezavi z orientalističnimi diskurzi. Tudi Rujivacharkul (2011) v zbirki esejev z naslovom *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting* poskuša na novo skonstruirati zgodovino zbirateljstva kitajskih predmetov. Pod vprašaj postavi odnos med materialnostjo in kulturno konotacijo ter se sprašuje, kako predmet postane »kitajski«; iz predmeta obravnave pa povsem izključi zbirateljsko dogajanje na območju vzhodne in jugovzhodne Evrope. Izključenost tovrstnih raziskav prinaša zgolj parcialno sliko evropske zgodovine zbirateljstva »vzhodnoazijskih« predmetov, ki jo definirajo nekdanje večje kolonialne države, kar lahko vodi v povsem napačno razumevanje in posploševanje celostne podobe kulturnih konceptov in kategorij. Podrobne analize zbirateljske zgodovine v do zdaj bolj ali manj zapostavljenih regijah so tako ključne za poglobljeno razumevanje večplastnosti zbirateljstva in percepcije obeh kultur, saj bodo z vpetostjo evropske periferije v globalni trg izmenjave med Vzhodno Azijo in Evropo gotovo prevrednotile dosedanje poglede ter s tem zapolnile vrzeli v zbirateljski zgodovini.

Pričujoči prispevek bo tako s predstavitvijo vzhodnoazijskega gradiva v slovenskem prostoru in rekonstrukcijo medkulturnih stikov med obema območjema poskušal zapolniti tovrstne vrzeli ter osvetliti specifični položaj slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav. S tem bo posredno vplival tudi na drugačno dojetje binarnih odnosov vzhoda in zahoda, še posebej v odnosu do evrocentričnih okvirjev in kolonialnih kategorij zbirateljskih praks, ter prikazal izmenjavo predmetov v večplastni časovni in prostorski konotaciji. V kontekstu interpretacij Foucaulteve oziroma Saidove linije bi takšen poseben položaj lahko pomenil tudi, da produkcija vednosti orientalističnega tipa nastaja v kompleksnejših pogojih in zato dobiva drugačne značilnosti, kar bo podalo osnovo za nadaljnje teoretske raziskave na področju zgodovine reprezentacij Vzhodne Azije v slovenskih zbirkah in drugih perifernih območjih.

2 Vzhodnoazijske zbirke in posamezni predmeti v slovenskih javnih institucijah: popis in identifikacija

Glede na trenutni popis in identifikacijo je v Sloveniji v različnih muzejih in drugih javnih institucijah 21 različnih vzhodnoazijskih zbirk, pa tudi nekateri posamezni predmeti, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja.⁴ Pri tem je izraz »zbirka« bolj kot v strogi definiciji dokumentirane in evidentirane muzejske zbirke uporabljen v širšem kontekstu zbirateljstva posameznikov ali institucij kot rezultat vseprisotne človeške dejavnosti v najširšem smislu akumuliranja in hranjenja. Gre torej za zapuščino posameznikov, ki je bila predana v hranjenje javnim institucijam, in ne nujno samostojno evidentirana zbirka v skladu z muzejsko stroko. Nekatere zbirke so zelo bogate in raznovrstne, druge pa obsegajo le posamezne fotografske albume ter albume razglednic iz Vzhodne Azije ali nekaj kosov posameznih predmetov, ki so jih lastniki oziroma njihovi dediči zapustili muzejem. Predmeti so večinoma datirani v konec 19. oziroma začetek 20. stoletja, nekateri pa celo v 16. oziroma 15. stoletje, vendar so za dokončno potrditev datacije in provenien- ce potrebne nadaljnje študije.

Zbirke in posamezne predmete so večinoma konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja na slovenska tla prinesli ali poslali pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki, ki jih je pot zanesla v Vzhodno Azijo. Izjemo predstavljata le zbirki dveh diplomatov (dr. Franceta Kosa in Vlada Šestana), ki sta službovala na Japonskem in Kitajskem po vzpostavitvi prvih diplomatskih povezav med novoustanovljeno državo Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ) ter Ljudsko republiko Kitajsko (LRK) in Japonsko. Iz časovnega okvira izstopajo tudi dokumentacija in pisma kranjskega jezuita Ferdinanda Avguščina Hallersteina (1703–1774) (kitajsko ime Liu Songling 劉松齡). V kitajsko zgodovino se je zapisal kot vodja cesarskega astronomskega urada, ki je veliko pripomogel k razvoju kitajske znanosti in astronomije. Na dvoru kitajskega cesarja Qianlonga 乾隆 (1736–1795) je namreč prevzel

4 Popis in identifikacijo predmetov vzhodnoazijskega porekla sta od leta 2012 na Oddelku za azijske študije FF UL izvajali izr. prof. dr. Chikako Shigemori Bučar in avtorica prispevka. Pomembno referenco pri izvajanju popisa je predstavljala knjiga *V deželi nebesnega zmaja: 350 let stikov s Kitajsko*, ki je nastala izpod peresa mag. Ralfa Čeplaka Mencina (2012) in predstavlja rezultat avtorjevega večletnega raziskovalnega dela na področju azijskih kultur. Trenutno identificirano število zbirk se bo v naslednjih letih v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (v nadaljevanju VAZ), ki ga finančno podpira ARRS, najverjetneje spremenilo, saj popis še ni v celoti zaključen. Popis obsega predmete vzhodnoazijskega izvora, vključno s fotografijami in tiski, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja, v primeru Hallersteina pa izjemoma tudi njegovo korespondenco, hranjeno v slovenskih javnih institucijah.

zavidljiv položaj predsednika astronomskega kolegija, ki ga je obdržal dobrih 28 let, torej vse do svoje smrti, ter tako veliko prispeval k razvoju kitajske znanosti in astronomije. V znanstveno-akademskih sferah evropskega razsvetljenstva je postal pomemben korespondenčni član Kraljeve družbe v Londonu, Parizu in Sankt Peterburgu, njegova pisma z astronomsko, znanstveno in družbenopolitično vsebino pa so večkrat objavljali v strokovnih revijah. S svojimi deli je veliko prispeval k boljšemu poznavanju in razumevanju »eksootične« kitajske kulture, ki je imela v 18. stoletju močan odmev. Ohranjene je kar nekaj njegove korespondence v nemškem in latinskem jeziku (pisma jezuitom, pisma kraljevim akademijam znanosti, dve pismi njegovi sestri in eno pismo portugalski kraljici), pa tudi znanstvena poročila in ostala dokumentacija, ki so razpršeni v več evropskih in kitajskih arhivih (Kitajska, Tajvan, Avstrija, Italija, Vatikan, Portugalska, Rusija, Francija, Anglija, Belgija in Slovenija).⁵ Prav zaradi njegove pomembnosti so njegova pisma, hranjena v Arhivu Republike Slovenije in Muzeju Mengeš, prav tako uvrščena na seznam vzhodnoazijskega gradiva, čeravno ne gre za konkretne predmete.

Trenutni popis 21 različnih zbirk obsega naslednje zbirke:⁶

- Zbirka **Antona Dolenca** (1871–1924) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Ivana Frankèta** (1841–1927) (Narodna galerija)
- Zbirka **Eleonore von Haas** (1866–1943) (Zgodovinski arhiv Celje)
- Zbirka **Ferdinanda Avgušтина Hallersteina** (1703–1774) (Arhiv Republike Slovenije, Muzej Mengeš)
- Zbirka **Antona Hausa** (1851–1917) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Ivana Jagra** (1865–1962) (Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti)
- **Japonske grafike** iz Zbirke grafik (Pokrajinski muzej Celje)
- Zbirka **Alme M. Karlin** (1889–1950) (Pokrajinski muzej Celje, Rokopisna

5 Kljub temu da je bil Hallerstein precej poznan v ožjih krogih evropskega sveta, v Budimpešti so že konec 18. stoletja objavili prevode njegovih pisem, pa je bilo njegovo delo in življenje pri nas prezrto vse do poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko ga je leta 1986 v svoji knjigi *Klic daljnih svetov* obudil Zmago Šmitek (1986). Po ponovnem odkritju se je pozneje z njim začelo ukvarjati več slovenskih strokovnjakov (Ralf Čeplak Mencin, Stanislav Južnič, Jani Osojnik, Mitja Saje in drugi), njihov prispevek pa je bil sistematično predstavljen v prvi celoviti monografiji v angleščini z naslovom *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*, ki jo je leta 2009 uredil Mitja Saje.

6 Na seznam so uvrščene zbirke, ki se hranijo v slovenskih muzejih in ostalih javnih institucijah, pri tem pa je treba omeniti, da se v nekaterih primerih zapuščina hrani tudi v zasebnih arhivih (predvsem velja za zapuščino Elenore von Haas, Antona Hausa, Alme Karlin in dr. Franceta Kosa.). Seznam je urejen v abecednem redu glede na priimek zbiratelja ter ime zbirke v primeru neznanega zbiratelja

- zbirka NUK, Muzej novejše zgodovine Celje, Osrednja knjižnica Celje)
- Zbirka **Jožefa Keréca** (1892–1974) (Salezijanski muzej, Rakovnik)
- Zbirka **Ivana Koršiča** (1870–1941) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **dr. Franceta Kosa** (1912–1966) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Viktorja Kristana** (1876–1947) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Dušana Mayerja** (1900–?) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Andreja Majcna** (1904–1999) (Salezijanski muzej, Rakovnik)
- Zbirka **Viljema Pečarja** (1895– 1964?) (Slovenski etnografski muzej)⁷
- Zbirka **Ivana Skuška** (1877–1947) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Jakoba Sokliča** (1893–1972) (Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec)
- Zbirka **Vlada Šestana** (1925–2017) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka patra **Petra Baptista Turka** (1874–1944) (Slovenski etnografski muzej)
- **Vzhodnoazijska keramika** iz Zbirke keramike (Narodni muzej Slovenije)
- **Vzhodnoazijski predmeti** iz Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike (Pokrajinski muzej Celje)

Poleg zgoraj omenjenih zbirk se v nekaterih muzejih nahajajo še posamezni predmeti, ki so jih darovali posamezniki. Med temi so porcelanaste posode in vaze (Pokrajinski muzej Koper, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Slovenski etnografski muzej), kosi vojaškega orožja in oklepov (Narodni muzej Slovenije, Pokrajinski muzej Koper), slikovno gradivo (Narodna galerija, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran) ter posamezni kosi pohištva (Narodni muzej Slovenije, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož). Hkrati se predmeti vzhodnoazijskega izvora nahajajo tudi v nekaterih slovenskih gradovih (na primer na gradu Snežnik in gradu Ptuj), ki še čakajo na nadaljnjo obravnavo in analizo.

Kljub temu da so posamezni predmeti v preteklih letih že postali predmet raziskovanja in so v določeni meri raziskani, pa celostna obravnava ter bolj natančne študije in analize posameznih predmetov in zbirk še niso bile sistematično izvedene. Predmeti z nekaj manjšimi izjemami so večinoma hranjeni v depojih, kjer se zaradi pomanjkanja specifičnega znanja in s tem večkrat nenamerno neprimerne obravnave že kažejo posamezni znaki poškodb; poleg tega sta se tudi identifikacija in s tem kategorizacija v določenih primerih pokazali za napačni. Obdelavo tovrstnega gradiva po skoraj sto letih zgolj hranjenja v depojih je tako nujno treba umestiti v nacionalne okvire varstva kulturne dediščine, s čimer bi vzpostavili osnovne temelje za vse nadaljnje oblike hranjenja ter konserviranja in restavriranja. V okviru projekta VAZ (2018–2021) bo identificirano, analizirano, kategorizirano in digitalizirano gradivo

7 Fotografski album Viljema Pečarja se hrani v zasebni lasti, Slovenski etnografski muzej pa razpolaga s skeniranimi verzijami albuma.

iz šestih zbirk.⁸ Predvidena je tudi izdelava podatkovne baze na nacionalni ravni, ki bo ustrezala specifični naravi vzhodnoazijskih zbirk iz slovenskih muzejev, hkrati pa bo širši in strokovni javnosti tako doma kot v tujini omogočila dostop do tovrstnega gradiva.⁹

3 Iz Vzhodne Azije v Evropo in Slovenijo: provenienca in način zbiranja vzhodnoazijskih predmetov v evropskem in slovenskem prostoru v 19. in začetku 20. stoletja

Raziskovanje provenienca predmetov vzhodnoazijskega porekla, ki zahteva drugačen metodološki pristop v odnosu do specifičnih identifikacijskih oznak, materiala in načina produkcije, hkrati razkriva tudi način pridobitve predmetov. Te so lahko nakupili in zbrali prek neposrednega stika z vzhodnoazijsko kulturo ali posrednega stika s pomočjo preprodajalcev na dražbah kitajskih in japonskih umetnostnih izdelkov, ostalih nakupih v Evropi ali prek osebnih oziroma diplomatskih daril. Eno od tovrstnih možnosti so med drugim ponujali svetovni mednarodni sejmi, kjer so bili širši javnosti predstavljeni tudi predmeti iz Kitajske in Japonske. Ameriška zbirateljka William in Henry Walters (1819–1894 in 1848–1931) sta, na primer, svojo »orientalsko« zbirko zgradila prav na obiskovanju tovrstnih svetovnih sejmov na obeh straneh Atlantika (Rujivacharakul 2011, 26). Vse od leta 1851 do 1935 so se sejmi večinoma izmenjavali med Anglijo in Francijo z vmesnimi skoki čez lužo (1876 Philadelphia, 1893 Chicago, 1915 San Francisco, 1933/34 Chicago). Izjema je bilo leto 1873, ko si je svoje mesto med vplivnimi evropskimi velesilami izborila tudi avstro-ogrska monarhija in s tem gostovanje tega svetovnega sejma na Dunaju. Iz poročila, ki sta ga pripravila W. P. Blake in Henry Pettit (1873, 7) za poseben ameriški odbor, je razvidno, da sta

8 Zbirke, ki so zajete v projekt VAZ, so naslednje: zbirka Ivana Skuška (Slovenski etnografski muzej), zbirka Alme M. Karlin (Pokrajinski muzej Celje), zbirka Ivana Koršiča (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran), zbirka Viljema Pečarja (Slovenski etnografski muzej), vzhodnoazijski predmeti iz Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike (Pokrajinski muzej Celje) ter vzhodnoazijska keramika iz Zbirke keramike (Narodni muzej Slovenije).

9 V nadaljevanju bi bilo ne le smiselno, temveč nujno potrebno analizirati in digitalizirati še vse ostale zbirke in pisno gradivo v javnih institucijah, hkrati pa vključiti tudi zasebne zbirke znotraj slovenskega prostora. Le s tovrstnim sistematičnim pristopom bomo uspešno rekonstruirali kulturne in druge stike med Slovenijo in vzhodnoazijsko regijo ter s tem pomembno prispevali k prevrednotenju obstoječih zbirateljskih kategorij in konceptov v širšem evropskem prostoru. Ne nazadnje pa tudi neposredno omogočili varstvo kulturne dediščine in potrebe povezovanja ljudi s pomočjo širše svetovne in nacionalne dediščine.

Japonska in Kitajska ter ZDA, območji na skrajnem vzhodu in zahodu, prejeli enako dodeljeno površino za razstavo svojih eksponatov – 1350 m². Čeprav je ZDA pozneje zaradi namestitve svojega eksponata – kmetijskega stroja – dobila večji prostor (Blake et al. 1873, 7–8), prvotna dodelitev iste površine Kitajski in Japonski ter ZDA na drugi strani jasno odraža vse večjo prisotnost Kitajske in Japonske v evropskem prostoru. To je seveda pospešilo obtok najrazličnejših predmetov, do katerih sta lahko evropska aristokracija ter meščanstvo dostopala tudi v na novo odprtih trgovinah, ki so se specializirale za prodajo vzhodnoazijskih predmetov. Edmond de Goncourt, ki je poleg literarne žilice razvil poseben občutek tudi do umetnosti ter se poleg zbiranja evropskih slikarskih del iz 18. stoletja posvetil sistematičnemu zbiranju japonskih in kitajskih predmetov, je za vir dobave teh predmetov največkrat omenjal gospo Desoye (Chang 2013, 122). Ta je skupaj z možem že v zgodnjih šestdesetih letih 19. stoletja na ulici de Rivoli v Parizu (Rue de Rivoli 220) odprla trgovino La Jonque Chinoise, kamor so poleg Goncourta redno zahajali tudi Baudelaire, Manet, Monet, Moreau in Whistler. Prav tu je namreč Goncourt kupil prve japonske grafike *ukiyo-e*. Kmalu so sledile še številne druge, tako da je bilo do osemdesetih let 19. stoletja v posebnem poslovnem seznamu *Didot Bottin* že kar 36 krajev kategoriziranih kot »Chinoiseries in Japoneries« (Chang 2013, 122).

Tovrstno navduševanje nad kitajskimi in japonskimi predmeti se je iz zahodne Evrope širilo tudi v druge dele stare celine in s tem tudi znotraj avstro-ogrške monarhije, ki je 2. septembra 1869 podpisala trgovinski sporazum s Kitajsko ter v Shanghaiju odprla konzulat. Tja so bili nameščeni štirje avstro-ogrski diplomati, ki so bili poleg Kitajske odgovorni tudi za Japonsko (Marinac 2017, 54; Slobodnik 2013, 106). Vzpostavitev diplomatskih odnosov s Kitajsko, Japonsko in tudi Siamom je bil rezultat t. i. vzhodnoazijske odprave (1868–1871), na katero sta odpluli fregata Donau in korveta Erzherzog Friedrich pod pokroviteljstvom avstro-ogrške vlade. S tem pa je v vzhodnoazijske vode plulo vedno več avstro-ogrskih vojaških in trgovskih ladij, ki so z odprtjem Sueškega prekopa leta 1869 pridobile rahlo prednost pred ostalimi državami in si hitro zagotovile svoj delež – čeravno majhen – v kosanju vzhodnega kitajskega ozemlja med tuje imperialistične sile. Kot udeleženka osmih tujih sil pri zatrtju boksarske vstaje (1899–1901) je Avstro-Ogrska namreč pridobila pravico do koncesije v osrednjem delu pristaniškega mesta Tianjin južno od Pekinga. Ta je bil razdeljen med devet imperialnih sil,¹⁰ Avstro-Ogrski pa je bilo dodeljeno območje južno od italijanske koncesije v velikosti 150 akrov, kar je enako 0,61 km² (Lipušček 2013, 42). Še pred tem je Avstro-Ogrska leta 1896 v

10 Anglija, Francija, Nemčija, Italija, Rusija, Belgija, Avstro-Ogrska, ZDA in Japonska.

diplomatski četrti v Pekingu kupila manjše zemljišče, kjer so zgradili konzulat (Marinac 2017, 14, 69). Kot ugotavlja Li (2001, 86), koncesija v Tianjinu ni prinesla večjih ekonomskih presežkov, nasprotno, neposredna trgovina med največjim avstrijskim pristaniščem v Trstu in koncesijo v Tianjinu se sploh ni nikoli vzpostavila, zato pa je koncesija imela veliko simbolno vrednost, ki je avstro-ogrsko monarhijo umestila med velike imperialne sile. Te so si kosale kitajsko ozemlje na več vplivnih con s posebnimi interesi in koncesijami, ki so jih prejemale tudi v najem za 99 let, s čimer je Kitajska konec 19. stoletja po opijskih vojnah začela izgubljati suverenost in postopoma prehajati v polkolonialni status.

Prisotnost avstro-ogrske monarhije v Vzhodni Aziji je kljub slabši ekonomski izmenjavi gotovo do neke mere pospešila obtok predmetov vzhodnoazijskega porekla znotraj njenih meja, hkrati je tja na vojaških in trgovskih ladjah potovalo vedno večje število pomorščakov in vojakov, ki so po vrnitvi širili svoje izkušnje in vtise, s tem pa postopno vplivali na percepcijo Vzhodne Azije znotraj območja Avstro-Ogrske. Mehanizem zbiranja vzhodnoazijskih predmetov je bil do konca 19. stoletja tako že povsem dodelan, mreženje znotraj nekdanjih evropskih imperijev pa v polnem zamahu. To je vidno tudi v vedno več dražbah, na katerih so se prodajali predmeti vzhodnoazijskega porekla. Ti niso prihajali v Evropo zgolj kot posledica trgovskih izmenjav, diplomatskih in drugih daril, temveč v večji meri tudi kot posledica plenjenja in ropanja. Številne dražbe v metropolah zahodne Evrope (predvsem v Parizu in Londonu) so bile med letoma 1861 in 1865 posledice vojaškega plenjenja angleških in francoskih vojakov (Hevia 2018, 31), ki so oktobra 1860 na vrhuncu druge opijske vojne (1856–1860) v treh dneh porušili in do tal požgali enega od najpomembnejših palačno-vrtnih kompleksov cesarske Kitajske, ki se je raztezal na površini 3,4 km².¹¹ Cesarska »poletna palača« Yuanmingyuan 圓明園, ki se nahaja severozahodno od Pekinga, je bila več kot stoletje rezidenca petih mandžurskih cesarjev v 18. in 19. stoletju. Obsegala je številne manjše vrtove z jezeri, ribniki in vodnjaki ter umetno zgrajene kanale, hribe in mostove. Sestavljale so jo najrazličnejše arhitekturne in palačne konstrukcije, zgrajene v klasičnem kitajskem in evropskem slogu 18. stoletja.¹² Kot vodilni palačni kompleks je med drugim hranila tudi del bogate cesarske zbirke, ki so jo cesarji sistematično zbirali

11 Za natančen pregled in rekonstrukcijo poznejše provenience teh predmetov, predvsem prihod v zahodnoevropske muzeje glej Tythacott ur. 2018.

12 Zasnovo za palače v evropskem slogu je izdelal takratni jezuit Giuseppe Castiglione (1688–1766), ki je skupaj z ostalimi evropskimi jezuiti, med drugim tudi kranjskim jezuitom F. A. Hallersteinom, služil kot vodilni slikar na kitajskem cesarskem dvoru.

že vse od 12. stoletja. Ocenjeno je, da so odnesli 1,5 milijona predmetov (Tythacott 2018, 3), ki so se v naslednjih letih znašli na več dražbah in postopoma prešli v posamezne evropske muzejske zbirke.

Praksa plenjenja je bila očitno sprejemljiva tudi med častniki in admirali na različnih avstro-ogrskih ladjah, ki so plule po Vzhodnokitajskem morju. Anton Haus (1851–1917), ki je na Japonskem v Nagasakiju leta 1901 prevzel poveljstvo oklepne križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia, je bil, kot poroča Bobič (2010, 75–76), zelo negativno presenečen, ko je ugotovil, da pravzaprav vse ladje (vključno z njegovo) tovorijo številne naplenjene predmete v vrednosti več tisoč goldinarjev, pogovori o tem pa potekajo brez kakršnihkoli zadržkov. Sam je sicer imel do tega početja velik odpor in si s tem ni hotel mazati rok, a ostali admirali in poveljniki so nemalokrat posamezne predmete zadržali zase (Marinac 2017, 86–87).

Drugi izvor dražbenih predmetov predstavlja razprodaja zasebnih zbirk, ki so jih načrtno gradili posamezni zbiratelji. Zbirka francoskega zbiratelja Goncourta je bila po njegovi smrti na njegovo željo razprodana na posthumni dražbi leta 1897, ki je trajala več tednov. Na dražbi je bilo prodanih 1.697 azijskih predmetov, med drugim 168 japonskih grafik, 200 japonskih in 163 kitajskih posod, 145 knjig in albumov, 150 branikov meča, 100 kovinskih predmetov, 100 japonskih miniaturnih kipcev, imenovanih *netsuke* 根付, ter 673 drugih različnih predmetov (Chang 2013, 114). Statistika zgovorno postavlja na piedestal japonsko umetnost in samo Japonsko, ki se je konec 19. stoletja vzpostavljala na svetovnem odru kot nova imperialistična in vojaška sila. Še posebej veliko pozornost so pritegnile t. i. »podobe minljivega sveta« *ukiyo-e* 浮世絵, japonske grafike, ki v realističnem duhu oživljajo vsakdanje življenje, prikazujejo kurtizane, igralce v gledališču *kabuki* 歌舞伎, osredotočajo pa se tudi na krajinsko motiviko. Za evropske aristokratske oči so bile zanimive tudi japonske posode, miniaturni kipci *netsuke* in predvsem japonski meči.

Za slovenski etnični prostor je vsekakor treba omeniti delno razprodajo zbirke princa Enrica di Borbone (1851–1906), grofa Bardija iz Benetk, ki je v letih od 1887 do 1889 sledil takratnemu trendu evropske aristokracije. V spremstvu žene in tajnika je začel svoj *tour de monde* po Indoneziji, Kitajski in Japonski. V času dveletnega potovanja je zbral zavidljivo zbirko, ki je obsegala okoli 30.000 predmetov (Kumakura et al. 2001, 645), med katerimi prednjačijo predvsem japonski predmeti iz obdobja Edo (1603–1868). Po vrnitvi v Benetke je zbirko postavil na ogled v svojem domu, v palači Vendramin Calergi (Ca' Vendramin Calergi) v Benetkah, po njegovi smrti pa je njegova žena leta 1906

zbirko ponudila dunajski dražbeni hiši Trau. Iz kataloga, ki ga je sestavil Trau za predvideno dražbo v palači Vendramin Calergi leta 1908, je razviden bogat nabor japonskih predmetov, ki obsega različne porcelanaste in keramične posode, predvsem tipa *satsuma* 薩摩, predmete iz bron, železa, srebra, slonovine, laka, tekstila, orožje, vojaško opremo, slike, japonske grafike, religiozne predmete in vrsto drugih predmetov, kot so glasbeni inštrumenti, škatlice, kovanci, arhitekturni modeli in podobno (Kumakura et al. 2001, 649–650). Še preden je bila zbirka v celoti razprodana, je izbruhnila prva svetovna vojna, z vstopom Italije v vojno pa je italijanska vlada zasegla zbirko kot sovražnikovo last, s čimer je prišla pod nacionalno vlado Italije.¹³ Po smrti Enrica di Borbone se je njegova zbirka tako prodajala znotraj avstro-ogrskega prostora, dosegla pa je tudi muzeje v nemškem prostoru, kot sta Čezmorski muzej v Bremnu (Übersee Museum Bremen) in Muzej etnologije v Hamburgu (Museum für Völkerkunde). Povsem verjetno je torej, da je kakšen predmet zašel tudi na slovensko etnično ozemlje znotraj avstro-ogrske monarhije.

S tega vidika so še posebej zanimivi posamezni japonski lakirani predmeti iz t. i. Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike, ki jo hrani Pokrajinski muzej Celje (Slika 1). Provenienca teh predmetov je nejasna, glede na inventarne knjige pa so ti predmeti predvidoma prišli v muzej iz Federalnega zbirnega centra Celja. Zbirni centri so bili ustanovljeni po drugi svetovni vojni v okviru *Zakona o zbiranju, čuvanju in razdeljevanju knjig in drugih kulturno znanstvenih in umetniških predmetov, ki so postali državna last po odloku antifašističnega sveta Narodne osvoboditve Jugoslavije* z dne 21. 11. 1944 (Uradni list DFJ, 1945, št. 36). Poleg osrednjega Federalnega zbirnega centra v Ljubljani so bili ustanovljeni še trije okrožni centri, in sicer v Mariboru, Celju ter Novem mestu. Pokrajinski muzej Celje je tako najverjetneje prejel v hrambo kar nekaj predmetov iz podružničnega centra v Celju, med drugim tudi več predmetov vzhodnoazijskega porekla. Skopi popisi, ki so bili izdelani ob konfiskaciji premoženja, predstavljajo velike težave pri določanju provenience predmetov, saj je iz bolj ali manj splošnih označb praktično nemogoče z večjo mero gotovosti posameznemu predmetu doreči bolj natančno provenienco. Zanimivo je, da so v zbirki japonski lakirani izdelki tipa *suzuribako* 硯箱 (škatla za pisalni pribor), *fubako* ali *fumibako* 文箱 (škatla za shranjevanje pisem) ter *jūbako* 重箱 (posoda za shranjevanje hrane), ki so po obliki in slogu zelo podobni lakiranim predmetom v zbirki Enrica di Borbone v Muzeju orientalske umetnosti v Benetkah. Iz kataloga, ki ga je pripravila dražbena hiša Trau, je razvidno, da

13 Večji del zbirke se trenutno nahaja v Muzeju orientalske umetnosti (Museo d'Arte Orientale) v Benetkah, del pa je bil premeščen v antropološki in etnološki muzej Univerze v Padovi. Za več o zbirki in njeni razprodaji glej Kumakura et al. 2001.

so na dražbo umestili tudi več lakiranih izdelkov (Kumakura et al. 2001, 649). Vse to nakazuje, da bi nekateri predmeti lahko izvirali iz dražbenih razprodaj zbirke Enrica di Borbone, vendar so za dokončno potrditev potrebne nadaljnje raziskave in analize. To bi nadalje podrobneje razložilo tudi mreženje pripadnikov avstro-ogrske aristokracije, zbirateljev, preprodajalcev umetnosti in ostale javnosti, čigar percepcija Vzhodne Azije je nedvomno narekovala estetske, kulturne in idejne smernice znotraj širšega geografskega prostora.

Slika 1: *Jūbako* (posoda za shranjevanje hrane), konec 19. in začetek 20. stoletja, Japonska (Zbirka predmetov iz Azije in Južne Amerike, Pokrajinski muzej Celje).

Poleg vzhodnoazijskih predmetov iz Pokrajinskega muzeja Celje, kjer že samo poimenovanje zbirke, določeno glede na geografsko poreklo predmetov, nakazuje na neznane zbiratelje oziroma lastnike posameznih predmetov, se je težavnost določanja provenience pokazala tudi pri vzhodnoazijski keramiki iz Zbirke keramike iz Narodnega muzeja Slovenije. Ta glede ne inventarne knjige prav tako najverjetneje izvira iz Federalnih zbirnih centrov. Prav tako za zdaj še ni jasna provenienca predmetov iz zbirke Jakoba Sokliča, ki jo hrani Koroški pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu, in japonskih grafik iz Zbirke grafike v Pokrajinskem muzeju Celje. Vse ostale zbirke so nasprotno poimenovane po posameznih osebah, ki so se, razen v primeru mornariškega superiora Ivana Koršiča,¹⁴ večinoma konec 19. in v začetku 20. stoletja iz najrazličnejših vzro-

14 Ivan Koršič sicer ni nikoli zaplul proti Vzhodni Aziji, čeprav je bil strasten zbiratelj razglednic. Številni mornarji so mu zato iz svojih poti pošiljali najrazličnejše razglednice. V njegovem albumu se tako nahajajo razglednice pomorščakov, ki so pluli na avstro-ogrskih ladjah v Vzhodno Azijo med letoma 1904 in 1913.

kov odpravile proti vzhodu. Večina predmetov vzhodnoazijskega porekla v slovenskih javnih institucijah je torej v Slovenijo prišla neposredno iz Vzhodne Azije konec 19. in v začetku 20. stoletja, manjši del pa prek evropskega trga, ki je bil v tem času v okviru vedno bolj intenzivnih gospodarskih in diplomatskih stikov med obema območjema že povsem zasičen z najrazličnejšimi vzhodnoazijskimi predmeti.

4 Narava zbirateljstva vzhodnoazijskih predmetov v slovenskem prostoru

Kot je pokazal trenutni popis, je Slovenija dom 21 različnim zbirkam vzhodnoazijskega porekla, ki jih hranijo različni muzeji in druge akademske institucije. Te zbirke niso zgolj materialni predstavniki posamezne kulture, temveč odražajo družbene, idejne in ekonomske vrednote tako globalnega trga kot družbenopolitične interpretacije konkretnih družb ali posameznikov. V nadaljevanju bomo spregovorili o naravi zbirateljstva in posameznikov iz slovenskega etničnega ozemlja, ki so se na pragu 20. stoletja iz najrazličnejših vzrokov do neke mere znašli v vlogi zbiratelja vzhodnoazijskih predmetov. Kakšne so bile okoliščine, ki so jih potisnile v to vlogo, do kakšne mere so se formirali kot zbiratelji, kaj so zbirali in kateri dejavniki so bili odločilni pri izboru predmetov, so vprašanja, na katera bomo poskušali podati odgovore. To bo ponudilo primarno gradivo za vse nadaljnje teoretske raziskave s področja zbirateljske kulture in percepcije določenih tipov predmetov v primarnem in sekundarnem ambientu, ideologije in prakse zbiranja, klasificiranja in razstavljanja oddaljenih kultur v slovenskem prostoru ter s tem formiranja percepcije kulture različnosti in konstrukcije Drugega.

4.1 Kdo so bili »slovenski« zbiratelji?

Družbenopolitična dogajanja na evro-ameriškem in vzhodnoazijskem prostoru, ki so konec 19. stoletja prisilila več stoletij zaprtro Kitajsko in Japonsko k odpiranju in trgovanju z zahodnimi velesilami, so pospešila intenzivnost stikov med obema območjema. Poražena mandžurska vlada je bila prisiljena sprejeti zahteve zmagovalcev, ki so bile določene v več mirovnih sporazumih (Nanjing 1842, Tianjin 1858 in Peking 1860): plačilo vojne odškodnine, umik iz Hongkonga, odprtje več pristanišč za trgovanje ter bivanje tujih predstavnikov in trgovcev, fiksne zunanjetrgovinske tarife, pa tudi prosto gibanje misijonarjev po Kitajski.¹⁵ Lekcija, ki je prihajala iz Kitajske, in tveganje, da bi

15 Za več o postopnem vdoru tujih sil na kitajsko ozemlje konec 19. stoletja glej Spence 1990, glej tudi Saje 2004.

zahodne imperialne velesile razkosale Japonsko, sta, vse odkar je pred obalami otočja Ogasawara dvignil ameriško zastavo komodór Matthew C. Perry (1794–1858), vodila v drugačno politiko japonske vlade. Ta se je v obdobju Meiji (1868–1912) s hitrim prevzemanjem zahodnih navad, predvsem z uvajanjem zahodnih znanstvenih in tehnoloških dosežkov, ter sprostitev trgovine prelevila v moderno industrializirano državo, ki je začela izvajati imperialistično politiko v vzhodnoazijski regiji.

Tovrstno dogajanje na družbenopolitičnem prizorišču, v katero je vedno bolj posegala tudi Avstro-Ogrska, je določalo tudi naravo potovanj v Vzhodno Azijo. Poleg vojakov, trgovcev in pomorščakov, ki so spremljali vojne in trgovske ladje, so svojo priložnost za širjenje krščanske vizije videli tudi misijonarji. Na ladjah, katerih misija ni bila le ekonomske in diplomatske narave, temveč tudi znanstvenoraziskovalne, pa so večkrat potovali tudi raziskovalci in znanstveniki (botaniki, zoologi, geografi, antropologi, etnologi, kemiki, zdravniki in drugi). Uspešna vzpostavitev diplomatskih odnosov je na Daljni vzhod pognala tudi prve diplomate, hkrati pa so se odprla vrata tudi za popotnike in pustolovce, ki so na dediščini evropskih *grand tour* iz 17. in 18. stoletja nadaljevali s turističnimi odkrivanji bolj oddaljenih ozemelj v Vzhodni Aziji. Za razliko od vseh ostalih, ki so jih na pot pognale vladne iniciative, so »novodobni« popotniki potovali iz lastnih interesov in zadovoljstva, financiranje pa je prav tako večinoma potekalo iz lastnega žepa.

V tovrsten okvir potovanj v Vzhodno Azijo spadajo tudi vojaki, pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki iz slovenskega etničnega ozemlja, ki so se vračali z bogatimi zgodbami in doživetji, kar so dodatno podprli s številnimi različnimi predmeti, ki so jih prinašali. S tem sta tudi količina in verodostojnost podatkov o Kitajski in Japonski na slovenskem etničnem ozemlju od druge polovice 19. stoletja naprej postajali vse večji in bolj zanesljivi, vsaj do neke mere, hkrati pa so se na novo formirale predstave in ideje o vzhodnoazijski družbi, ki so se odmikale od prvotnih romantično-fantazijskih in eksotičnih predstav v bolj odrezave in tehtnejše tone. Kitajcem so sicer priznavali veličastje dolgoletne zgodovine, kmetijsko naprednost, delavnost in potrpežljivost, a so hkrati zanje menili, da bodo napredovali šele, ko bodo sprejeli visoko evropsko kulturo in krščanstvo (Šmitek 1988, 413–414). V nasprotju s Kitajci so več simpatije poželi Japonci zaradi hitrega uvajanja zahodnih navad, njihovo vpljudnost pa so dajali za zgled celo Slovencem (Šmitek 1988, 415). Tudi 22-letnega Martina Toplaka iz Podvincev pri Ptujju, ki je služil na torpedni ladji Leopard kot narednik krovne stroke med letoma 1907 in 1909, so vsekakor bolj navdušili Japonci. V času 20-dnevnega postanka v Nagasakiju leta 1907 je v svoj dnevnik zapisal: »Tukaj smo videli, kako velik

razloček je med Kitajci in Japonci. Dočim je Kitajec nezaupen in oduren proti tujcem, je Japonec prijazen in postrežljiv« (Marinac 2017, 128). Podobno je razlike med Japonci in Kitajci zaznavala tudi Alma Karlin. »Poslovala sem se od japonske vljudnosti in se ustavila med surovimi ljudmi v Mukdenu. Morebiti se Kitajcem privadiš. Že mogoče. Marsikaj, kar sem videla pri njih spoštujem [...], ampak nič me ne more zadržati, da bi ne povedala, da se kot narod proti tujcem surovo obnašajo, da ostudno pljuvajo okoli sebe in da o čistoči sploh nimajo pojma,« je zapisala v potopisu *Samotno potovanje* (Karlin 1969, 205). Povsem drugačen odnos do Kitajcev pa je imel Ivan Skušek, ki je v Pekingu prebival od leta 1914 do 1920. V skoraj sedemletnem bivanju je dodobra spoznal kitajske navade in različne običaje ter prihajal v bolj intenziven stik z domačini. Ti so bili po njegovem mnenju »pridni, delavni, inteligentni, dobrodušni, varčni, vljudni in gostoljubni« (Skušek n.d.), predvsem pa »imajo razvit družinski čut in se brez pomisleka podrejajo avtoriteti družine in tudi države« (Skušek n.d.). Njegov odnos do Kitajcev in njihove kulture je bil torej precej drugačen kot pri večini ostalih Evropejcev, ki so predvsem slavili japonsko vljudnost in njihov hitri napredek.

Pripovedi oseb, ki so se vračale iz Vzhodne Azije, njihova pisma, dnevniki, spomini in zapisi, ki so jih večinoma objavljali tudi v slovenskem tisku, so tako vzpostavili formalno ogrodje, znotraj katerega so se oblikovali pogledi in ideje o življenju, družbi in kulturi vzhodnoazijskih družb. S tem so nekako vzpostavili tudi mehanizem formiranja kompleksnejših stereotipnih odzivov, ki so ostali v veljavi celotno 20. stoletje in se počasi razblinjajo šele v zadnjih dveh desetletjih 21. stoletja z vzponom Kitajske na vrh svetovnega gospodarstva ter še z intenzivnejšim gospodarskim, političnim, kulturno-umetniškim in znanstveno-akademske sodelovanjem.

Če se vrnemo k vzhodnoazijskim zbirkam v Sloveniji, nam njihovo raziskovanje zgovorno postreže s podatki o statusu prvotnih lastnikov. Ti so bili torej pomorščaki (Anton Dolenc, Anton Haus, Viktor Kristan, Dušan Mayer, Viljem Pečar, Ivan Skušek), misijonarji (Ferdinand Avguštin Hallerstein,¹⁶ Peter Baptist Turk, Jožef Keréc, Andrej Majcen), diplomati in njihove soproge (Eleonora von Haas, Vlado Šestan, dr. France Kos), strokovni in znanstveni sodelavec (Ivan Jager) ter popotnika in pustolovca (Ivan Frankè, Alma M. Karlin). Največ je bilo prav pomorščakov, ki so sledili klicu vlade ter kot častniki, podčastniki in mornarji služili na avstrijskih vojnih in trgovskih ladjah. Sledili so

16 Hallerstein sicer časovno ne spada v ta okvir, saj je na Kitajskem deloval v času jezuitskega delovanja na dvoru kitajskih cesarjev skoraj dve stoletji pred ostalimi misijonarji. Zaradi svoje znanstvene odmevnosti in zelo dragocenih pisem, ki so se ohranila iz 18. stoletja, je uvrščen na seznam vzhodnoazijske dediščine v slovenskem prostoru.

jim frančiškanski in salezijanski misijonarji, manj pa je bilo popotnikov ter znanstvenih sodelavcev in diplomatov, ki bi za avstro-ogrsko vlado opravljali znanstveno-strokovne ter diplomatsko-konzularne posle. Pravzaprav lahko v zadnjo skupino umestimo le soprogo generalnega konzula avstro-ogrške monarhije Eleonoro von Haas (1866–1943), rojeno aristokratskim staršem slovenskega rodu von Pertazzi, ki je po poroki z možem sedem let živela v Shanghaiju (1889–1896). Po moževi smrti leta 1896 je odšla na Dunaj in pozneje v Gradec, kjer je ostala do leta 1913. Nato se je preselila v Mozirje, kjer je živela do svoje smrti leta 1943 (Čeplak Mencin 2012, 86–90). Njena zapuščina obsega predvsem fotografije, razglednice, dopisnice in dokumente v kitajščini, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje. Kot piše Čeplak Mencin (2012, 90), je prijateljem in sorodnikom v Mozirju zapustila kitajske vezenine, porcelan ter nekaj albumov kitajskih slik.

Po vzpostavitvi formalnih odnosov med Jugoslavijo, Kitajsko in Japonsko sta v Pekingu in Tokiu službovala tudi Vlado Šestan (1925–2017) (sekretar na veleposlaništvu v Pekingu med letoma 1955 in 1960) ter dr. France Kos (1912–1966) (jugoslovanski veleposlanik na Japonskem med letoma 1959 in 1961). Dr. France Kos, ki je bil že po stroki etnolog in umetnostni zgodovinar, je svojo ljubezen do umetnosti razvijal tudi na Japonskem, v času službovanja pa zbral obsežno zbirko japonskih slik, grafik, keramike in porcelana. Zbirko japonskih slik in grafik, ki so datirane med 17. in 20. stoletjem, hrani Slovenski etnografski muzej, zbirka keramike in porcelana pa je po besedah kustosa mag. Ralfa Čeplaka Mencina ostala v rokah dedičev (Čeplak Mencin, osebna komunikacija, marec 2019). Slovenski etnografski muzej hrani tudi izredno dragoceno dokumentacijsko gradivo – več 8-milimetrskih filmov in številne diapozitive – iz zgodnjih letih formiranja Ljudske republike Kitajske, ki ga je posnel Vlado Šestan v letih od 1955 do 1960.

Med znanstveno-strokovne sodelavce prav tako lahko umestimo le Ivana Jagra (1865–1962), znanega arhitekta in urbanista, ki je pod pokroviteljstvom avstro-ogrške vlade leta 1901 odpotoval v Peking, da bi v boksarski vstaji obnovil porušeno veleposlaništvo. Tudi v kategorijo popotnikov zaradi geografske oddaljenosti in večjega finančnega bremena ne moremo umestiti večjega števila obiskovalcev iz slovenskega ozemlja. A posebno mesto prav zaradi narave potovanja gotovo zavzema slovita celjanska popotnica, pisateljica in ljubiteljska raziskovalka Alma M. Karlin (1889–1950). Ta je namreč sama kontinuirano potovala kar osem let (1919–1927), poleg tega pa se je na poti preživljala z lastnim delom kot prevajalka ali dopisnica za več nemških časopisov, večkrat pa je bila prisiljena prevzeti tudi ostala dela. Po mnenju kustosinje Barbare Trnovec jo zato gotovo velja umestiti na svetovni zemljevid

vseh popotnikov (Trnovec, osebna komunikacija, junij 2019).¹⁷ Še pred njo se je že leta 1873 na pustolovsko iskanje sina ruske kneginje Aleksandre Žokovske, ki ga je zaradi ruskih dvornih intrig skrivoma ugrabila ruska guvernanta, odpravil na Daljni vzhod slikar Ivan Frankè (1841–1927).¹⁸ Okrepljen s finančno injekcijo »tisoč frankov in tisoč napoleonov« je šel »lovit nesrečnega cesarjeviča in zlobno guvernanto« (Vurnik 1923, 37), misija »nemogoče« pa se je po srečnem naključju prelevila v uspešno izvedeno akcijo, ko je na jezeru Tai 太湖 v južnem delu delte Dolge reke zahodno od Shanghaija našel otroka, ga vzel in se z njim vrnil v Benetke.

Kot realističnega slikarja in ljubitelja fotografije sta ga na poti impresionirala predvsem krajina in slikarstvo. Čeravno je slikal bolj malo, kot pravi sam, je »napravil nekaj fiziognomičnih študij po kitajskih tipih – sedaj vise v mojem stanovanju –, v Sučovu in ob jezeru Tajhu pa nekaj krajinskih slik, izmed katerih vise sedaj tri v Narodni galeriji.« (Vurnik 1923, 37). Predvsem pa je poleg več drobnih kitajskih predmetov zbral bogato fotografsko zbirko, ki prikazuje posamezne prizore iz narave in obličja kitajskih mest. Del te zbirke se je z antikvarnim nakupom leta 1978 znašel v rokah Mirka Kambiča¹⁹, del pa hranijo v Narodni galeriji. Ta hrani tudi zbirko njegovih krajin, ki jih je naslikal na svojem popotovanju po Kitajski, ter štiri kitajske krajine in portret Kitajke.

V nasprotju s posamezniki, ki so bodisi v okviru diplomatskih oziroma ostalih strokovnih obveznosti bodisi iz lastne pustolovske žilice potovali v Vzhodno Azijo, pa največji delež posameznikov, ki so iz slovenskega etničnega ozemlja prihajali v prve stike z oddaljenim in takrat eksotičnim svetom na vzhodu, predstavljajo prav pomorščaki (Slika 2). Po uporabi pomorščakov italijanske narodnosti v Benetkah leta 1848 s težnjo po odcepitvi in s tem upadom zaupanja v italijanski kader se je delež avstrijskih pomorščakov slovenske narodnosti namreč še povečal. Na to je vplivala tudi prestavitev pomorskih vojaških oporišč iz Benetk v Trst in nato v Pulj, kjer so leta 1856 položili temeljni kamen za postavitve vojaškega oporišča (Marinac 2017, 14–15). Kot piše Bogdana Marinac (2017, 19), je bilo leta 1914 v avstro-ogrski mornarici

17 Natančno rekonstrukcijo njenega potovanja je na podlagi Alminih potopisov in predvsem akvarelov, ki jih je slikala med potovanjem, naredila Barbara Trnovec v knjigi *Kolumbova hči: življenje in delo Alme M. Karlin* (2011). Ta ponudi tudi celovito študijo o življenju, potovanju in delu Alme M. Karlin. Na podlagi dejstev in jasnih argumentov razbline številne konstrukte, ki so se zgradili okoli njene podobe že za časa njenega življenja in nadaljevali še po njeni smrti.

18 Za več o njem in njegovem potovanju glej Šmitek (1986, 73) in Čeplak Mencin (2012, 121–128). Stanko Vurnik (1923, 32–43) je po Frankètovem pripovedovanju zapisal njegove spomine.

19 O zgodbi Frankètove fotografske zbirke je pisal sam Mirko Kambič (2005), ki jo je po naključju odkril leta 1978.

3 odstotke Slovencev, kar je glede na popis prebivalcev iz leta 1910, po katerem je bilo v državi le 7,8 odstotka Slovencev in Hrvatov, izjemno velik delež pomorščakov slovenske narodnosti.²⁰

Slika 2: Člani posadke ladje Kaiserin Elisabeth, slika v spomin na zadnjih 100 dni potovanja, Jokohama, 23. 6. 1910 (Zapuščina Ivana Koršiča, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

Večino njihove zapuščine še vedno hranijo potomci, v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran pa hranijo: a) zapuščino Viktorja Kristana (1876–1947), ki obsega en album fotografij in en album razglednic iz Vzhodne Azije ter nekaj drugih predmetov; b) obsežen album razglednic s pomorskih potovanj v Vzhodno Azijo, ki jih je vneto zbiral mornariški superior avstro-ogrške mornarice Ivan Koršič (1870–1941), čeravno ni nikoli obiskal Vzhodne Azije;²¹ c) album fotografij iz potovanja na Japonsko in v ZDA, ki ga je zbral Dušan Mayer (1900–?); č) manjše število predmetov kapitana bojne ladje Antona Hausa (1851–1917);²² d) nekaj predmetov, razglednic in

20 Bogdana Marinac v knjigi *Čez morje na nepoznani daljni vzhod: potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrške vojne mornarice v Vzhodno Azijo* (2017) natančno prikaže potovanja 22 vojnih ladij, ki so na 47 potovanjih plule med jadranskimi in vzhodnoazijskimi pristanišči od prve vojne ladje leta 1821 do razpada monarhije, poseben poudarek pa nameni prav pomorščakom slovenske narodnosti.

21 Poleg Koršičevega albuma se v muzeju hranita tudi albuma razglednic Avgusta Blaznika (1890–?) in Matevža Štibila (1890–1966), ki prav tako nista obiskala Vzhodne Azije, a sta vneto zbirala razglednice, ki so jih pošiljali pomorščaki. Razglednice iz Vzhodne Azije v teh dveh albumih zavzemajo manjši delež, zaradi tega nista ločeno uvrščena v popis vzhodnoazijskih zbirk v Sloveniji.

22 Po navedbah kustosinje Bogdane Marinac (elektronska korespondenca, 18. 6. 2019) muzej hrani tudi več fotografij ter zbirko pisem in razglednic, ki jih je Anton Haus pisal družini Trenz, vendar to gradivo ni povezano z njegovim bivanjem v Vzhodni Aziji.

pisem iz zapuščine Antona Dolenca (1871–1924); ter e) še nekaj posameznih predmetov individualnih pomorščakov (Ivan Rupnik, Rupert Pivec in drugi). Nečak Antona Dolenca, Edvard Dolenc, je glede na nakupno knjigo Slovenskega etnografskega muzeja nekaj predmetov zapustil tudi etnografskemu muzeju, ta pa nadalje hrani tudi skeniran fotografski album Viljema Pečarja (1895–1964?), ki na 300 fotografijah skupaj z opisi prikazuje Kitajsko med prvo svetovno vojno. Slovenski etnografski muzej je dom tudi izjemno dragoceni zbirki Ivana Skuška (1877–1947), ki zaradi obsežnosti²³ in raznovrstnosti močno izstopa od ostalih zbirk pomorščakov ter predstavlja največjo zbirko kitajskih predmetov v Sloveniji.

Pomorščakom so v odhajanju v Vzhodno Azijo sledili frančiškanski in salezijski misijonarji. Še pred njimi se je v 18. stoletju na cesarskem dvoru v visokih astronomskih krogih gibal kranjski jezuit Hallerstein, ki je po smrti takratnega vodja cesarskega urada astronomije nemškega jezuita Ignacija Köglerja (1680–1746) sam prevzel vodenje tega urada vse do svoje smrti skoraj 30 let pozneje. Poleg številnih znanstvenih razprav, pisem, drugega bogatega dokumentacijskega gradiva in njegovih letnih poročil o dogajanjih na nebu, ki se hranijo v evropskih in kitajskih arhivih, med njegovo pomembno zapuščino spada tudi impresiven astronomski instrument *jihengfuchenyi* 璣衡撫辰儀, ekvatorialna armilarna sfera, s katerim so izvajali natančna astronomska opazovanja. Izdelava astronomskega opazovalnika je bila zaključena leta 1754 in se še danes nahaja na starem observatoriju v Pekingju. Hallerstein je v skoraj štiridesetletnem bivanju na Kitajskem vzdrževal bogato korespondenco z ostalimi jezuiti v Evropi, predvsem s svojim bratom jezuitom Vajkardom, svojo sestro Ano ter celo s portugalsko kraljico Mario Ano. Od izvirnikov njegovih pisem se dva prepisa pisem sestri Ani, ki ju je napisal 31. oktobra 1750 in 11. septembra 1756, hranita v Arhivu Republike Slovenije.²⁴

Po razpustitvi jezuitske redovne skupnosti leta 1773 je šele na začetku 20. stoletja med slovenskimi misijonarji oživelo zanimanje za širjenje krščanstva,

23 Zbirka obsega okoli 500 predmetov, ki poleg najrazličnejših predmetov vključuje tudi kitajske novce, rezljane arhitekturne dele kitajskih notranjih okrasnih sten in model kitajske hiše.

24 Jezuitska pisma so bila v tistem času pravzaprav edini vir podatkov o Kitajski. Kljub temu da težišče razpravljanja v tovrstnih pismih podaja podobo o jezuitskih pogledih na razumevanje avtohtonih religioznih običajev ter odziv domačinov in dvora na krščanstvo, so Hallersteinova pisma zakladnica podatkov o različnih navadah in podobah Kitajske, ki zaobjemajo tako področje botanike, zoologije, geografije, matematike, astronomije, filozofije, jezika, literature, umetnosti kot povsem običajne vsakdanje in življenjske navade prehranjevanja, oblačilne kulture in drugih aktivnosti. Za več o Hallersteinovih pismih glej Šmitek (2009, 59) in Maver (2003a, 211–226). Pisma je iz latinščine in nemščine v slovenščino prevedel Aleš Maver (2003b, 227–260; 2003c, 261–281).

sprva med frančiškani, nato tudi salezijanci. Slovenski etnografski muzej hrani zbirko patra Petra Baptista Turka (1874–1944), ki je na pragu 20. stoletja ravno po zaključku misijonarjem in ostalim tujcem naperjene boksarske vstaje prispel v današnji Wuhan ob Dolgi reki, Salezijanski muzej na Rakovniku pa manjši zbirki Jožefa Keréca (1892–1974) in Andreja Majcna (1904–1999). Oba salezijanska misijonarja sta delovala v južnih provincah Kitajske od dvajsetih/tridesetih let do začetka petdesetih let prejšnjega stoletja, ko sta bila v okviru nove komunistične vlade izgnana iz Kitajske.

4. 2 Kaj so zbirali?

Nabor vzhodnoazijskih predmetov, ki so večinoma za časa avstro-ogrske monarhije in v prvih letih po njej prispeli na slovenska tla, se razlikuje v široki paleti pogledov, še najbolj v naravi in številu predmetov, pa tudi v namenu prinašanja oziroma zbiranja. Ta je namreč podvržen številnim družbenopolitičnim in kulturnim dejavnikom, ki segajo na področje kupne moči, konteksta menjave, dostopnosti, estetskih idealov in drugih razširjenih ideoloških pogledov. Pri tem se moramo stalno zavedati pomembne vloge človeka in njegovega delovanja, torej gre za odnos med človekom in predmetom. Sposobnost umetniškega prevrednotenja posameznega predmeta iz druge kulture razkrije veliko več o posamezniku in njegovi interpretaciji predmeta kot o samem predmetu. Ta je aktivno in neločljivo vezan na (so)oblikovanje družbe in kulture, skupin in posameznikov, njihovih identitet, navad in običajev. Ko enkrat razumemo ta odnos med ljudmi/družbami in predmeti, lahko rečemo, da na novo spoznavamo tudi same sebe. Prav s tega vidika je ključen vpogled v vzhodnoazijske zbirke na slovenskih tleh in njihovo specifično govorico v odnosu do družbenih dejavnikov, kulturnih determinant in estetskih pogledov posameznikov ali večjih skupin, ki so predmete prinašali v Slovenijo.

Nabor predmetov je zelo raznolik in pester. Zaobjema vse tipologije znotraj uveljavljenih kategorij kitajske in japonske umetnosti, ki jih lahko vidimo v drugih evropskih muzejih, kot so slike in grafike, keramika in porcelan, kipi religioznega in posvetnega značaja, bogato izvezen tekstil in svilena oblačila, pohištvo in notranja oprema, glasbila in gledališki pripomočki, orožje in ostala vojaška oprema, lakirani izdelki, kovanci, pahljače, njuhalniki in ostali predmeti vsakdanje rabe, knjige, razglednice in fotografije in še bi lahko naštevali. Edina občutna kategorija, ki manjka v naboru teh predmetov, so bronaste posode dinastij Shang (1554–1045 pr. n. št.) in Zhou (1045–221 pr. n. št.), ki so v nekaterih večjih evropskih in severnoameriških muzejih bogato reprezentirane. Vzroke bi lahko iskali v ekonomskem statusu posameznikov, predvsem pa v načinu

pridobivanja predmetov, ki je bilo bolj naključne narave kot sistematično zbiranje v smislu poznavalskih pogledov in estetskega vrednotenja.²⁵ Precejšnja razlika je tudi v časovnem okviru. Poznavalci kitajske umetnosti, specializirani v posameznih tipih predmetov, ki so načrtno pridobivali predmete bodisi za lastno zbirko bodisi v imenu muzeja, so na trgu iskali predmete iz časa pred zadnjo mandžursko dinastijo Qing (1644–1911).²⁶ V slovenskih zbirkah nasprotno večina predmetov izvira iz 19. in začetka 20. stoletja,²⁷ kar je znova pogojeno z ekonomsko močjo, identiteto posameznikov ter okoliščinami, ki so slovenskim rojakom dopuščale stik z umetnostnim trgom v Vzhodni Aziji.

Stik slovenskih pomorščakov z Vzhodno Azijo je bil, na primer, večinoma omejen na obalne predele in pristanišča, občasno na kakšna daljša kopenska potovanja, kjer so si ogledovali znamenitosti. Razlika se je kazala tudi v različnih činih pomorščakov, saj so pomorščaki višjega čina v obliki uradnih sprejemov imeli večjo možnost pristnega stika z lokalno oblastjo in premožnejšimi domačini, s tem pa do vpogleda v klasičen notranji ambient lokalnih oblastnikov. Mornarji nižjega čina so tako navadno pošiljali in kupovali razglednice ter manjše predmete nižjega cenovnega ranga. Njihova zapuščina obsega večinoma veliko število razglednic (Slika 3), fotografij in drugega pisnega gradiva, predvsem v obliki spominov in dnevnikov, pa tudi manjše in srednje velike predmete, ki so bili primernejši za plovbo, ne nazadnje tudi kot darilo domačim, ostalim sorodnikom in prijateljem. Med temi lahko najdemo večinoma skodelice za čajni servis, manjše vaze in ostale predmete iz porcelana, poslikane pladnje, posamezne dele oblačil, pahljače, novce, sprehajalne palice, pa tudi japonske meče, ročaje kozuk (majhnih nožev na japonskih mečih) (Slika 4), posamezne kipce religioznega značaja in drugo.

Višji častniki z večjo kupno močjo pa so prinašali ne le večje število predmetov, temveč tudi bolj dragocene kose porcelana, vezenine in paravane večjih dimenzij. Med temi velja izpostaviti Antona Hausa (1851–1917), velikega admirala avstro-ogrske mornarice, kapitana bojne ladje in poveljnika vzhodnoazijske eskadre, ki je leta 1901 v Vzhodni Aziji prevzel poveljstvo križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia (Marinac 2017, 84). Da je kot poveljnik

25 V kategorijo profesionalnih zbirateljev bi še najlažje umestili Ivana Skuška, ki je v času sedemletnega bivanja v Pekingu postopoma oblikoval svojski estetski okus pri izboru posameznih predmetov in načrtno gradil svojo zbirko z namenom njene predstavitve slovenskim rojakom.

26 Še posebej so jih zanimale bronaste posode iz prvih dveh dinastij kitajske civilizacije, slikarstvo iz časa dinastij Song (960–1279), Yuan (1279–1386) in Ming (1386–1644), budistični kamniti kipi iz zgodnejših obdobj, porcelan iz dinastij Tang (608–907), Song, Yuan in Ming in podobno.

27 Nekateri predmeti so sicer datirani tudi v zgodnejša obdobja (15., 16. in 17. stoletje), vendar so za natančno datacijo potrebne nadaljnje študije.

Slika 3: Razglednica, ki prikazuje glavno ulico v Shanghaiju.
Zvonimir Ožegović jo je poslal Ivanu Koršiču
(album razglednic Ivana Koršiča, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

115

Slika 4: Ročaja kozuk, obdobje Edo, sredina 19. stoletja, Japonska
(Zapuščina Antona Dolenca, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

imel več možnosti odhoda v notranjost Kitajske in uradnih avdienc tako pri lokalnih kot pri državnih oblasteh, priča tudi njegov zapis v dnevniku, da sta bila 2. septembra z avstro-ogrskim konzulom v Shanghaiju N. Piskojem sprejeta pri cesarju Li-Hsiju²⁸ v Seulu (Bobič 2010, 76). Iz svojega potovanja po Vzhodni Aziji je prinesel različne predmete večje vrednosti, kot so bogato rezljano pohištvo, paravane, slike, vaze, šatulje, budistične kipce in posamezne manjše predmete, kar nakazuje tudi fotografija njegovega stanovanja na Dunaju (Slika 5).

28 Gre za zadnjega cesarja dinastije Joseon (1392–1897) in hkrati prvega cesarja Velikega korejskega cesarstva (1897–1910) z imenom Yi Heui (李熙, 이희), znanega tudi kot cesar Gojong (高宗, 고종), kar je njegovo posthumno ime.

Slika 5: Stanovanje Antona Hausa na Dunaju
(fototeka Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, original hrani družina Trenz).

Priliv vse večjega števila zahodnih obiskovalcev je na vzhodu kreiral trg za manjše, prenosne ter cenovno dostopne spominke, produkcija katerih je bila podvržena namembnosti in estetskim idealom zahodnih kupcev. Še posebej je bil temu podvržen medij porcelanastih posod, njihove oblike in dekoracije pa so predstavljale kompleksno mešanico kitajskih, japonskih, korejskih in evropskih slogov ter okusov. Posebej za zahodne kupce so izdelovali tudi albume fotografij, lakirane pladnje, vezenine z motivi ladij ter manjše formate živopisnih slik na riževem papirju, ki so ponazarjale raznolike vidike kitajske družbe in njihovega življenja. Prikazovale so, recimo, dvorna oblačila mandžurskih cesarjev in njihovih uradnikov, proizvodnjo čaja in svile, ladje v okolici pristanišč, pravni sistem in kazni, ki so doletele obsojence, poročne banke, privlačne lokalne znamenitosti, ptice in žuželke, gledališke predstave ter mnoge druge, tujim očem čudaške in hkrati privlačne običaje. To je bila velika zamisel kantonskih umetnikov, ki so iskali bolj cenen medij za vedno večje potrebe množične turistične potrošnje, in v te namene iz stržena avtohtonega zimzelenega drevesa *tongcao* 通草 (*Tetrapanax papyrifer*) začeli izdelovati t. i. rižev papir. Kljub temu da so bili tovrstni spominki bogato zastopani na turističnem trgu, pa nas preseneča dejstvo, da so te slike v naših zbirkah zelo redke. Razen dveh albumov iz Skuškovske zbirke (Slika 6) in še enega albuma, ki ga je že leta 1843 daroval takratnemu Kranjskemu deželnemu muzeju okrožni glavar Thomas Pluchk iz Celovca (Štrukelj 1980–1982, 138–139), pravzaprav

ni ohranjenih nobenih drugih primerov. Odsotnost teh slik je mogoče razložiti s slabše obstojnim materialom, namreč rižev papir je bil izdelan iz rastlinskih celic, ki so jih rezali neposredno iz notranjega tkiva drevesa *tongcao*. Posledično je bila ta edinstvena struktura podvržena hitrejšim poškodbam zaradi vlage in drugih okoljskih vplivov, zato je sčasoma postala izredno krhka ter dovzetna za razpoke. S tega vidika je pravzaprav presenetljivo, da so se sploh ohranili trije albumi, ki prikazujejo lepa dekleta pri ležernih opravilih, tipične kazni mandžurske vladavine in kitajske bojvnike v različnih položajih.

Slika 6: Sojenje kaznjencu, rižev papir, začetek 20. stoletja, Kitajska (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Izvozna umetnost je bila torej večinoma glavni dostopni medij slovenskim pomorščakom. Iz Japonske so tako rekoč prinašali večinoma zgolj predmete izvozne narave, medtem ko nekateri predmeti iz Kitajske nakazujejo tudi domačo rabo. Nabor predmetov je bil torej podvržen dostopnosti predmetov v obalnih predelih, namenu nakupa in ekonomski moči, posebej pa je zrcalil tudi lastne interese in estetske vrednote. Izjemo med pomorščaki predstavlja Ivan Skušek, ki je zaradi prve svetovne vojne in dogajanj na svetovnem prizorišču po potopitvi križarke S. M. S. Kaiserin Elisabeth pred pristaniščem Qingdao leta 1914 pristal v Pekingju. V skoraj sedmih letih bivanja v Pekingju je postal zagnani zbiratelj in stalni obiskovalec pekinških antikvariatov, ki je načrtno in s prefinjenim estetskim okusom gradil svojo zbirko z namenom ustanovitve muzeja po vrnitvi v domovino. Prav zaradi njegove specifične vloge zbiratelja kitajskih predmetov v slovenskem prostoru mu bo poleg predstavitev zbirk Alme Karlin in Ivana Jagra namenjeno posebno mesto v zadnjem poglavju.

Zbirke misijonarjev zrcalijo povsem drugačen nabor predmetov, vezan na misijo širjenja krščanske vere in s tem poglobljenega zanimanja za domače religiozne obrede. »Vsaka vas, če smem tako reči, ima, kaker pravijo, vsaj eno svetišče, tako imenovano pagodo. V mestih jih je skoro brez števila [...]. V vsaki je en glavni malik in več postranskih, same spačene in strašne figure. Pred glavnim malikom gore neprestano neke verste sveče [...],« piše pater Peter Baptist Turk leta 1906 (Turk 1906, 210). Prav njegova zbirka, ki jo je zbral v letih od 1912 do 1913 in poslal Kranjskemu deželnemu muzeju (danes hranjeno v Slovenskem etnografskem muzeju), odraža tovrstno zanimanje za religiozne in ostale duhovne običaje domačinov, ki bi jim pomagalo ugotoviti, do katere mere bi lahko elemente krščanstva vpeli v tradicionalne okvire, navadno sinkretistične narave. Takšne narave je tudi njegova zbirka raznolikih religioznih predmetov (zvonovi, obredni bobni, mlini za molitve, ritualno orožje *vajra*, obredni denar in drugo), vezenin ter številnih budističnih kipcev iz lesa, porcelana in bronu (Slika 7).

Slika 7: Kip Bude na lotosovem podstavku, 19. stoletje (?), Kitajska (Turkova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Predmete religioznega značaja in posamezne budistične kipce hranijo tudi v Salezijanskem muzeju na Rakovniku kot zapuščino misijonarjev Jožefa Keréca

in Andreja Majcna. Poleg religioznih predmetov njuna zbirka obsega tudi predmete vsakdanje rabe, posamezne kose kitajskih oblačil in majhnih ženskih obuval, šatulje, porcelanaste posode ter priljubljeno kitajsko igro *maji-ang* 麻將. Večjo pozornost pritegneta dve prefinjeno izdelani koncentrični krogli, rezbarjeni iz enega kosa slonovine, pri tem pa je krogla sestavljena iz več koncentričnih nivojev z različnimi premeri, ki se prosto gibljejo v notranjosti. Vsaka plast – teh je približno od 20 do 25 – je ročno rezljana z motiviko zmajev in oblakov ter motivov, ki prinašajo srečo, med katerimi se vijejo številne manjše odprtine, enakomerno porazdeljene po tanki površini. Evropejci so bili še posebej očarani nad t. i. krogli hudičevega dela (*guigongqiu* 鬼工球), in so kmalu postale priljubljen izvozni izdelek. Glede na trenutni popis sta ti dve koncentrični krogli edini primerek tovrstnega zbirateljstva v Sloveniji, zaradi česar je njuna vrednost še toliko večja.

V nadaljevanju bodo zaradi obsežnosti in raznovrstnosti posebej izpostavljene zbirke Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška iz začetka 20. stoletja, ki jih zaradi svojske narave in vloge zbiranja vzhodnoazijskih predmetov deloma že lahko umestimo v kategorijo zbirateljev, še posebej Ivana Skuška.

5 Formiranje vzhodnoazijske zbirateljske kulture in identitete v Sloveniji: primer Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška

Sistematična gradnja umetnostne zbirke zahteva trajno prizadevanje in zavzetost zbiratelja ter po drugi strani prepoznavno vrednost predmetov zbiranja. Odnos med njima je podrejen dogajanjem na širši družbeno-kulturni sferi in tržni moči umetnostnega trga. Sočasno gre vedno tudi za pogajanje med lastnimi estetskimi vrednotami, ekonomskim statusom in kulturno hierarhijo v klasifikaciji predmetov, vrednih zbiranja, v zbiranju neevropskih predmetov pa tudi do neke mere diferenciacijo med različnimi kulturami. Do kakšne mere so posamezni dejavniki vplivali na formacijo zbirk Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška, ki so v prvi polovici 20. stoletja zbrali obsežno gradivo iz Vzhodne Azije, je vprašanje, na katero bomo poskušali odgovoriti v tem poglavju ter s tem rekonstruirati naravo zbirateljstva v slovenskem etničnem prostoru v času avstro-ogrske monarhije in letih po njenem razpadu.

5.1 Zbirka Alme Maximiliane Karlin (1889–1950)

Kakšno vlogo igrajo ekonomska moč, narava potovanja in lastni interesi pri zbiranju predmetov, zgovorno priča prav zbirka Alme M. Karlin. Zajetna zbirka

vključuje široko paleto najrazličnejših predmetov, ki jih je pošiljala domov. Med njimi prvič naletimo tudi na prirodoslovne predmete, od najrazličnejših vrst školjk, koral, semen, rib, tropskih rastlin do zanimivih kamnin. Veliko pozornost je namenila predvsem lokalnim običajem; pridobila je poročna in pogrebna oblačila, obuvala, nakit, košare, kipe, manjše posodice ter ostale jedilne pripomočke, v zbirki pa ne manjka niti orožje niti ostala vojaška oprema. V tem jo lahko opredelimo kot ljubiteljsko antropologinjo in etnologinjo, ki je naključno gradila zbirko z namenom predstavitve naravne in kulturne dediščine oddaljenih krajev ljudem doma, ki bi jih morebiti zanimala način življenja in delo v drugih delih sveta. Da se je na pot med drugim odpravila tudi s študijskim namenom, zgovorno pričajo lekcije iz risanja in slikanja pri celjskem slikarju Augustu F. Seebacherju (1887–1940) (Trnovec 2011, 24), z učeno roko in ostrim očesom bi namreč še na bolj nazoren način zabeležila floro posameznih krajev.

Slika 8: Alma M. Karlin s svojo zbirko
(Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani).

Zbirka tako nedvomno zrcali njeno raziskovalno žilico in željo po prostranem znanju, ki jo bo odrešilo zadušljivega podeželskega sveta in ji pomagalo do uveljavitve v družbi, predvsem pa do materinega priznanja. Alma se je namreč rodila z nesimetričnim levim očesom, s katerim se mama Vilibalda, uglašena učiteljica v nemški šoli, nikakor ni mogla sprijazniti. Hkrati je nenehno odkrivala še druge fizične hibe hčerke in jo silila v vsakodnevne mučne vaje (Trnovec 2011, 10), kar je vplivalo na vse večjo zamero in odtujitev od mame. Stroga družbena etika in pravila primernega obnašanja, pri čemer je bil odločilnega pomena videz, »mnenje soljudi pa edina pot do blaženosti« (Alma

Karlin v Trnovec 2011, 11), je bila naslednja sporna točka med mamo in Almo. Zadušljivo ozračje domačega malomeščanskega sveta navideznega udobja in norm jo je že zgodaj potisnilo od doma, sprva v Anglijo in severno Evropo, po prvi svetovni vojni pa po širnem svetu z željo raziskati predvsem Japonsko in druge dežele Vzhodne Azije. Prav njeno londonsko obdobje (1908–1914) je bilo ključno za razvoj posebnega zanimanja do azijskih kultur, še posebej srečanje z Japoncem Nobujijem G., ki je lekcije iz angleščine nadomestil s pripovedmi o kulturi, filozofijo ter navadami Japonske.

Narava njene zbirke je tako odraz Almine študijske naravnosti, ki naj bi ji prinesla družbeno in materino priznanje. Na izbor predmetov je nedvomno vplivalo tudi njeno finančno stanje. Na poti se je sama preživljala z različnimi oblikami dela, pri čemer je nemalokrat naletela na ovire in finančno podhranjenost. Posledično je lahko nakupila bolj ali manj manjše predmete vsakdanje rabe, ki pa segajo na različna področja družbenega in kulturnega življenja posameznih družb. Delo na nemškem veleposlaništvu v Tokiu je v Almino denarnico prineslo finančno osvežitev, hkrati pa ji je omogočilo stik z vplivnejšimi ljudmi. Medtem ko se je srečala s številnimi pomembnimi političnimi osebnostmi in vodilnimi novinarji, so jo najbolj oplemenitila srečanja z japonskimi umetniki. »Moj najlepši doživljaj v tem času je bilo srečanje z japonskimi umetniki pri Tadaichi Okadasanu. Tu sem spoznala dvorno igralko Suzuki, veliko modernih slikarjev, nekaj visokih uradnih dostojanstvenikov, same moške in ženske, ki so bili visoko razgledani [...] Ti znanci so mi omogočili vpogled v japonski umetniški ideal, ki se od našega močno razlikuje, ki pa je na svoj način prav tako velik« (Karlin 1969, 173–174). Mladi japonski umetniki so jo verjetno navdihnili, da se je začela učiti slikanja v tradicionalnem japonskem slogu. V potopisu je zapisala: »Japončev ideal je v umetnosti in življenju enotnost, enomiselnost. Pri vseh stvareh teži za neosebno, večnim, splošnim, zato ima tudi tako izrazit občutek za barvno harmonijo« (Karlin 1969, 174). To občudovanje barvnih harmonij in univerzalnost lepote je najverjetneje vodilo tudi v nakup 17 slovitih japonskih grafik *ukiyo-e*, med katerimi najdemo tudi znamenite umetnike, kot sta Andō Hiroshige 安藤広重 (1797–1858) in Utagawa Kunisada 歌川国貞 (1786–1865). Med predmete, ki jih je pridobila na Japonskem, sodi tudi nekaj lakiranih črnih predmetov z rastlinsko in živalsko ornamentiko, ki so bili posebej izdelani za evropski trg.

Alma je gojila tudi posebno strast do pahljač. O tem zgovorno pričajo številne pahljače v njeni zbirki, ki jih je pridobila na različnih koncih azijskega sveta. Pahljače so najrazličnejših velikosti in oblik (enodelne, zložene) ter izdelane iz različnih materialov (les, trsje, bambus, kost, slonovina, papir in svila). Pahljače iz Vzhodne Azije ponazarjajo tradicionalni duh tisočletnega razvoja

kitajskega in japonskega slikarstva, naslikane so v tradicionalni tehniki črnila, vode in dodanih barv. Tudi v motiviki posegajo po tradicionalni tematiki iz t. i. kategorije cvetja in ptic, ki simbolizirajo moralne vrline, predvsem pa prinašajo veselje, srečo in mir. Pahljača na sliki 9, na primer, na eni strani prikazuje tipičen japonski cvetni motiv javorja, ki simbolizira eleganco, mir in spokojnost, na drugi pa dve figuri v tradicionalni japonski obleki iz obdobja Edo.

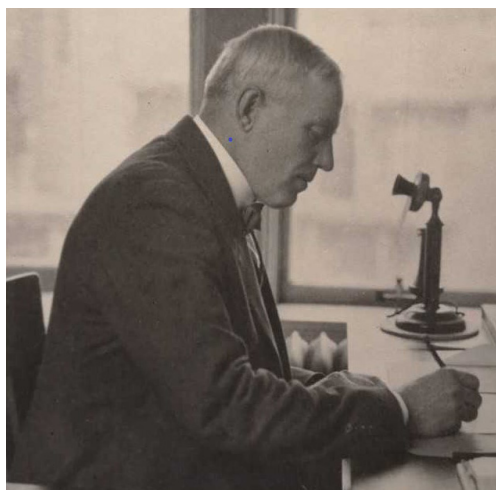
Slika 9: Pahljača z motivom javorja na eni in z motivom dveh figur na drugi strani, začetek 20. stoletja, Japonska (Zbirka Alme M. Karlin, Pokrajinski muzej Celje).

Alma Karlin je v osmih letih samostojnega potovanja zbrala in nakupila izjemno veliko število predmetov. Kot je razvidno iz darilne listine, je Almina dolgoletna prijateljica in sostanovalka Thea Schreiber Gammelmin (1906–1988) Pokrajinskemu muzeju Celje med letoma 1957 in 1960 podarila kar 1.392 neevropskih predmetov, ki vključujejo tudi prirodoslovne predmete (Trnovec 2011, 57). Od teh je inventariziranih 840 predmetov, med katerimi je 267 predmetov vzhodnoazijskega porekla, pri čemer so izvzeti vsi prirodoslovni predmeti.²⁹ Njena dediščina je torej izredno bogata in raznolika. Poleg zbirke predmetov skupaj s fotografijami, razglednicami, herbarijem, akvareli, skicami in risbami obsega tudi vrsto objavljenih in neobjavljenih romanov in drugih literarnih del, tipkanih rokopisov, dokumentov, korespondence in novinarskih prispevkov. Zapuščina Alme M. Karlin je razdeljena med Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, kjer so hranjeni njena literarna dediščina, nekateri akvareli rastlin in arhivsko gradivo (še neobjavljeni teksti, korespondenca, dokumentacija), Muzejem novejšje zgodovine Celje (Almini spomini na drugo svetovno vojno in drugo gradivo), Osrednjo knjižnico Celje (izvodi objavljenih del Alme M. Karlin, dokumentacija in slikovno gradivo) ter že omenjenim Pokrajinskim muzejem Celje. Velik del dediščine se hrani tudi v zasebnih arhivih.

²⁹ Vzhodnoazijske predmete je v sodelovanju z muzejem identificirala projektna skupina VAZ.

5.2 Zbirka Ivana Jagera (1865–1962)

Ivan Jager je leta 1901 potoval na Kitajsko kot študiran gradbenik, arhitekt in urbanist z izrazitim občutkom za ljudsko umetnost, ki jo je vnašal v dekoracijo notranje opreme (Slika 10). To je imelo odločilen dejavnik in glavni kriterij pri izboru predmetov in prepoznavni vrednosti Jagrovega navduševanja nad kitajskimi in japonskimi predmeti. Med svojim potovanjem po Vzhodni Aziji je torej skušal pridobiti čim več študijskega materiala, ki ga bo lahko uporabljal pri svojem poklicnem poslanstvu.

Slika 10: Ivan Jager v svoji pisarni pri gradbenem podjetju Hewitt & Brown, Inc. Architects and Engineers v Minneapolisu leta 1926 (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

Na misiji obnove porušenega avstro-ogrškega veleposlaništva v Pekingu je ostal le štiri mesece, nato pa se je prek Japonske odpravil v ZDA, kjer je kot graditelj Minneapolisa postavil temelje ameriške arhitekture. V San Franciscu se je izkrca konec januarja 1902 s tremi kosi prtljage in devetimi kovčki, polnimi s pestrim naborom kitajskih in japonskih predmetov (Pajsar 2005b, 113). Preostanek življenja je sicer prebil v ZDA, vendar so domoljubna čustva, ki jih je razvil v mladosti, vodila v željo, da njegova zapuščina preide v last slovenskih institucij. Po njegovi smrti je žena Selma Jager leta 1967 Slovenski akademiji znanosti in umetnosti iz Amerike z ladjo v dveh pošiljkah poslala njegovo knjižno in muzejsko zapuščino z željo in jasnimi navodili, da ostane zbirka ohranjena kot celota (Pajsar 2005a, 397). Poleg muzejskih predmetov zbirka obsega tudi bogato knjižno gradivo z družboslovno in humanistično tematiko (1.469

inventarnih knjižnih enot) ter biografsko-dokumentarno gradivo, ki obsega pisma, rokopise, razglednice, fotografije, časopisne izrezke, skice in arhitekturne načrte. Pri tem pa je treba omeniti, da zbirka ni ohranjena v celoti, saj je zadnja leta nekatere predmete prodal ali podaril (Pajsar 2005b, 109–110).

Kljub izredno kratkemu bivanju v Vzhodni Aziji³⁰ je zbral zavidljivo zbirko, v kateri še posebej izstopajo tekstilni del, japonski braniki meča (*tsuba* 鐔) in japonske grafike *ukiyo-e* (Slika 11). Zbirka grafik obsega 252 posameznih listov in album s 56 listi dvajsetih umetnikov, od katerih jih kar 11 pripada najbolj prepoznavni in najuspešnejši šoli Utagawa 歌川派 in njenim naslednicam (Moser 2005, 10). Grafike so bile skupaj z braniki meča iz kovanega železa razstavljene v Minneapolisu leta 1916 ob 50-letnici društva ameriških arhitektov, iz ohranjenih fotografij razstave pa je razvidno, da je trenutna zbirka le del celotne zbirke (Koblar-Horetzky 1982, 7). Zbirka branikov mečev je bila ocenjena za eno najpopolnejših na svetu, zbirka grafik pa kot izjemno dragocena zbirka, ki prikazuje celoten razvoj od prvih začetkov do časa zadnjih velikih mojstrov, kot sta Utagawa Kuniyoshi 歌川國芳 (1798–1861) in Utagawa Kunisada (1786–1865) 歌川国貞 (Koblar-Horetzky 1982, 7; Pajsar 2005a, 396).

Slika 11: Hiroshige I, List 1: *Pogled na Nihobashi ob zori*, iz serije *Slavni pogledi na 53 postaj Tokaida*, spominska serija iz leta 1891, Japonska (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

30 V Hongkong je prispel julija 1901 (Čeplak Mencin 2012, 140), v San Franciscu pa se je izkrcal konec januarja 1902 (Pajsar 2005a, 396).

Vse od druge polovice 19. stoletja, ko se je Japonska po več stoletjih izolacijske politike začela odpirati in sprejemati zahodne inovacije, so tudi na zahodu z gorečo vnemo sledili japonski umetnosti, predvsem posegali po japonskih grafikah, ki so mlade umetnike navdušile z barvitostjo, drznimi oblikami, elegantnimi in preprostimi linijami ter nenavadnimi asimetričnimi kompozicijami. Še posebej velik vpliv so imele na mlade reformatorje, ki so se odmikali od utesnjene realistične in romantične tradicije k bolj subjektivnemu izražanju in oblikovanju novih modernih smeri v umetnosti v slogu impresionizma, postimpresionizma ter ostalih novo nastajajočih »izmov«. Slavni slikarji Manet, Monet, Van Gogh, Degas in drugi so do neke mere črpali ideje iz japonskih grafik in drugih zvrsti vzhodnoazijske umetnosti. Zlasti grafike umetnika Katsushike Hokusaija 葛飾北斎 (1760–1849) in že omenjenega Hiroshigeja so igrale ključno vlogo v oblikovanju zahodne percepcije do japonske umetnosti. Kulturna angažiranost z japonskimi grafikami je pospešila obtok teh predmetov in postala eden od vodilnih dejavnikov v prevrednotenju lastnih umetniških kategorizacij, ki so postopoma vodile v odklon od akademske tradicije, kjer je prednjačila forma. Japonske grafike so v teku te transformacije prevzele kulturno vlogo prenašanja in umeščanja japonskih idealov v nove kontekste, in kot take postale popularen predmet zbirateljstva. V Sloveniji se glede na trenutni popis te grafike nahajajo kar v treh zbirkah. Poleg Jagra jih je, kot že omenjeno, v svojem več kot enoletnem bivanju na Japonskem nakupila tudi Alma, hkrati pa se nahajajo tudi v Zbirki grafik v Pokrajinskem muzeju Celje.³¹ Med temi je prav Jagrova zbirka številčno in vsebinsko najbolj zaokrožena ne le znotraj slovenskega prostora, temveč, kot že omenjeno, v svetovnem merilu.³² Ob odprtju razstave v Minneapolisu je Jager tudi predaval o japonski zgodovini, umetnosti in razvoju lesorezov ter si pridobil naziv »eden redkih poznavalcev te zvrsti v ZDA in japonske umetnosti nasploh« (Pajsar 2005b, 111). Bil je med prvimi, ki so na začetku 20. stoletja v ZDA širili znanje o vzhodnih kulturah, s čimer so močno vplivali tudi na oblikovanje novih umetnostnih smeri. Njegov sloves redkega poznavalca ga lahko uvršča med prve slovenske japonologe, svoje bogato znanje o japonski umetnosti, arhitekturi in predvsem filozofiji pa je spretno izrabljal tudi v urbanističnem in arhitekturnem opusu. Pod vplivom kitajske filozofije in japonske umetnosti je razvil svojsko teorijo o urbanizmu in arhitekturi, kjer je dal prednost soodvisnosti človeka in narave ter uporabi naravnih materialov.

31 Provenienca teh je za zdaj še neznana.

32 Jagrovo zbirko japonskih grafik je za potrebe razstave v Cankarjevem domu (22. 3.–19. 6. 2005) analizirala in ovrednotila japonologinja Brigitta Moser z Oddelka za azijsko umetnost iz dunajskega Muzeja za uporabno umetnost.

Njegovo zbirateljstvo je tako vezano na profesionalni vidik lastnega študijskega in poslovnega dela, kar nadalje nakazuje tudi bogat izbor tekstila. Med njegovo tekstilno zbirko najdemo izvezena svilena oblačila, stenske zavese, kitajske stenske paravane, različne vezenine in vezene slike, 12 mandarinskih kvadratnih našitkov ter japonski usnjeni album s 85 različnimi vzorci starih brokatov. Omembe vreden je zlasti štiridelni kitajski stenski paravan z motivi ko cvetja in ptic, ki naj bi po besedah njegove žene Selme Jager prvotno krasil cesarsko poletno palačo in predstavljal enega najboljših primerkov iz časa cesarja Qianlonga 乾隆 (1711–1799) (Koblar-Horetzky 1982, 18, 20). Nadalje je zelo zanimiva tudi zbirka 12 mandarinskih našitkov z različnimi vezanimi motivi, imenovanimi *buzi* 補子, ki so bili prišiti na prednji in zadnji del zunanjega pregrinjala oblačil kitajskih uradnikov; glede na različne upodobitve ptic in živali so določali položaj vojaških in civilnih uradnikov dinastij Ming (1368–1644) in Qing (1644–1911).³³

Jagrovo zanimanje za tekstil izvira še iz časa bivanja v domačem okolju, ko je zbiral posamezne kose različnih narodnih noš slovenskih in drugih južnoslovanskih narodov. Različne vzorce na tekstilu je namreč inovativno uporabljal pri arhitekturnem dizajnu in snovanju notranjih prostorov ter njihove opreme, pri čemer je spretno kombiniral različne vzorce ljudske umetnosti. Po prihodu na Kitajsko se je navdušenje nad tekstilom še stopnjevalo: »Prekrasne vezenine videl sem sinoči pri poslaniku. Če ostanem eno leto v Beijingu, vsaj nabere dosti« (Koblar-Horetzky 1981, 41).« Nič drugače ni bilo na Japonskem, kjer je pridobil različne vzorce svilenih brokatov, ki danes predstavljajo izjemno vrednost (Slika 12).

Slika 12: Primer vzorca svilenega brokata iz mape svilenih brokatov (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

33 Mandarinske našitke iz Jagrove zbirke je v diplomski nalogi *Mandarinski našitki v Jagrovi zbirki* analizirala Nina Roguljič (2018), študentka Oddelka za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Zbiranje različnih japonskih vzorcev tekstila je bilo med zahodnimi zbiratelji izjemno popularno konec 19. in v začetku 20. stoletja, zlasti iz naslednjih treh razlogov: a) kot posledica vročične mrzlice zbirateljstva, ki je bila trenutno usmerjena na tekstilne vzorce, podobno kot goreča vnema zbiranja japonskih grafik ali poštnih znamk; b) za dobavo lokalnim tekstilnim industrijam, ki so pridobile nove in sveže ideje o dizajnu, tehniki in drugem; c) za pridobivanje novih idej pri umetniškem kreiranju, ki je navadno segalo zunaj okvirjev tekstilne industrije. Kot že omenjeno, je Jager zbrane vzorce spretno izrabljajal pri svojem profesionalnem urbanističnem in arhitekturnem delu ter izrabi naravnih materialov, s katerimi je z različnimi naravnimi barvnimi odtenki, teksturo in obliko nadaljeval neskončne vzorce v naravi.

Japonski tekstilni albumi so pravzaprav nastajali že vsaj od 17. stoletja, da bi katalogizirali redke primere svile, ki so prihajali iz Kitajske.³⁴ Kitajski tekstil je bil namreč v tem času veliko bolj kakovosten in uporaben za različne namene; na Japonskem so ga uporabljali za izdelovanje svilenih vrečk za hranjenje čajnih ceremonialnih predmetov, podlago in okvirjanje japonskih slik, budistična oblačila in podobno. To je vodilo v razvoj obširnega poznavateljstva s tega področja, ko so katalogizirali različne primere svilenih fragmentov in specifičirali imena posameznim ključnim vzorcem. Naslednji val tovrstnega zbiranja je pospešila nizozemska trgovina v 18. stoletju, ki je na Japonsko uvažala tekstil iz Indonezije, Indije in Evrope. Tudi te vzorce so izrezali in jih lepili v albume z natančnimi opisi. Seveda so bile tovrstne zbirke tekstila rezervirane za japonsko elito, predvsem aristokracijo, vojaške poveljnike *daimyō* 大名 in bogate meščane. S propadom družbenega reda v začetku šestdesetih let 19. stoletja in začetni fazi obdobja Meiji je veliko teh albumov prešlo na prosti trg. Najverjetneje so bili tovrstni albumi tudi vir Jagrove zbirke japonskih fragmentov tekstila, ki so bili primarno izdelani za domači japonski trg. S prihodom Evropejcev na japonsko območje je bila namreč prodaja individualnih kosov, ki so jih iztrgali iz tradicionalnih japonskih albumov, idealna priložnost hitrega in boljšega zaslužka. Kar je nadvse izjemno pri Jagrovi zbirki, je to, da vključuje predvsem tekstil iz modnih torbic in drugih dodatkov za »fine« dame. Ti predmeti so bili navadno po uporabi zavrženi. Tako Jagrova zbirka kot ena redkih ohranjenih primerov odraža in beleži vzorce na modnih dodatkih z začetka 20. stoletja, ki bi bili navadno že zdavnaj pozabljeni. Poleg tega je ena redkih ohranjenih v evropskem prostoru, saj večina ohranjenih tekstilnih albumov vključuje tekstil, ki je predvsem povezan s čajno ceremonijo, zaradi česar je vrednost teh japonskih tekstilnih vzorcev še toliko večja.

34 Za podatke in več informacij o zbiranju japonskih tekstilnih vzorcev se zahvaljujem profesorju Hansu Bjarne Thomsenu iz Univerze Zürich.

5.3 Zbirka Ivana Skuška (1877–1947)

Ivan Skušek se je leta 1913 vkrcal na avstro-ogrsko križarko S.M.S. Kaiserin Elisabeth kot mornariški častnik.³⁵ Ko je čez sedem let, torej 8. septembra 1920, izstopil iz vlaka na ljubljanski železniški postaji, se je vrnil kot zbiratelj in promotor kitajske kulture (Slika 13). Njegovo stanovanje, kjer je bival skupaj z japonsko ženo Tsuneko Kondō Kawase (Marijo Skušek) (1893–1963) in njenima dvema otrokoma iz prvega zakona, je bilo nabito z raznolikimi kitajskimi predmeti. V naslednjih letih je namreč postalo središče kulturnega in družbenega življenja ljubljanske intelektualne in umetniške elite.

Slika 13: Ivan Skušek in Tsuneko Kondō Kawase v Pekingu, med letoma 1918 in 1920 (fototeka Slovenskega etnografskega muzeja, original hrani pranečak Janez Lombergar).

Skuška je pri nakupu in zbiranju predmetov v pekinških starinarnicah med drugim gnala prav težnja po ustanovitvi muzeja v Sloveniji, kjer bi »Tzu [njegova žena] v japonskem kimonu sprejemala obiskovalce in jim, ako njega ne bi bilo doma, tudi razlagala poreklo in starost razstavljenih predmetov« (Skušek n.d.). S tem bi slovenskim rojakom približal kulturne, civilizacijske, pa tudi tehnološke dosežke Kitajske in razblinil v medijih ponavljajoče se mnenje,

35 Na križarki je bil glavni intendantski častnik, pred tem pa je bil v službi na Ministrstvu za mornarico na Dunaju. Za več o Ivanu Skušku glej tudi Čeplak Mencin (2012).

da »nikdar ne bodo Kitajci kulturni narod, ker ostane vsak izmed njih to, kar je bil doslej« (Vošnjak 1906, v Šmitek 1988, 414). Muzeja v stilu kitajske tradicionalne arhitekture, ki si ga je zamislil v »Črnučah na hribčku v bližini mosta preko Save« (Skušek n.d.), zaradi finančnega primanjkljaja resda ni uspel zgraditi, je pa zato njegova zbirka nedvomno odigrala relevantno vlogo v premoščanju različnih vrednot ter oblikovanju percepcije ljubljanske intelektualne elite do različnih kulturnih in družbenih vzorcev znotraj domače »gostiteljske« družbe. Vpliv kitajskih estetičnih in ostalih tehničnih rešitev je najverjetneje do neke mere oblikoval tudi Plečnikovo ustvarjanje – to je vsekako vredno nadaljnje analize –, kajti poleg ostalih se je prav Jože Plečnik (1872–1957) pogosto mudil pri Skušku, navduševala pa ga je predvsem keramična strešna in vrtna garnitura.³⁶

Tudi raznolikost predmetov, ki jih je zbiral, priča o težnji, da bi čim bolj celostno predstavil kitajsko kulturo in zavrnil vsesplošno evropsko pisanje o vplivu evropske tehnološke znanosti na blagodejnost Kitajske. Njegova zbirka pravzaprav posega na vsa področja in različne umetnostne kategorije, od slik, kipov, keramike in porcelana, lakiranih predmetov, tekstila in ostalih kosov oblačil, pokrival in obutev, glasbil, kovancev, pahljač, njuhalnikov, pip za tobak in opij ter ostalih predmetov za vsakodnevno uporabo, do predmetov večjega kova, kot so pohištvo, vrtno keramične garniture in arhitekturni modeli, hkrati pa tudi albume, knjige ter fotografije in razglednice. Da ni šlo zgolj za naključne nakupe nadalje priča tudi natančen seznam vseh nakupljenih predmetov s točno navedbo zneska v kitajskih dolarjih, ki pa se je žal izgubil.

Tudi vrednost – tako finančna kot simbolna – predmetov niha med visoko kotiranimi predmeti do predmetov nižjega cenovnega ranga. Nekateri od predmetov naj bi po mnenju Skuška celo prihajali iz Prepovedanega mesta oziroma bili last generala in prvega formalnega predsednika Republike Kitajske Yuan Shikaija 袁世凱 (1859–1916) (Čeplak Mencin 2012, 105 in 115), vendar bodo za dokončne provenience potrebne nadaljnje študije. O neprecenljivosti in visoki vrednosti predmetov v rokopisnih zapisih o pogovorih s svojim bratom Ivanom piše Franci Skušek (1893–1989): »So nekateri kosi, ki so zame neprecenljivi in vem, da bi zanje v Londonu ali New Yorku dobil toliko, da bi celo življenje brez skrbi živeli vsi, ampak jaz teh stvari ne dam zato, da bi lahko živel brez dela« (Skušek n.d.). Njegov ponos in zavedanje o visoki vrednosti določenih predmetov jasno kaže, da je pri

36 Po spominih Janeza Lombergarja, Skuškovega pranečaka, se je stara mama spominjala pogostih obiskov Plečnika pri Skuških doma in njegovega neverjetnega zanimanja za zbirko in knjige. Predvsem je občudoval keramične glazirane strešne kipe, ki so navadno krasili vrhove kitajskih streh, ter ostalo keramično vrtno pohištvo (Lombergar 2002).

načrtovanju zbirke veliko pozornost posvetil prav provenienci predmetov. Pri tem se je povezal z nemškim ljubiteljskim arheologom, ki je v Pekingu deloval v okviru misijonarskih poslov, ter skupaj z njim ugotavljal in preverjal pravilnost podatkov o predmetih (Čeplak Mencin 2012, 105). Uspešnost pri tem je do neke mere verjetno zagotavljalo tudi gibanje v višjih krogih zahodnjaške elite, saj naj bi po zapisih Francija Skuška celo poznal angleškega učitelja zadnjega cesarja mandžurske vladavine Reginalda Fleminga Johnstona (1874–1938) (Skušek n.d.). Na podlagi tega lahko Skuška upravičeno štejemo za prvega zbiratelja kitajskih predmetov na slovenskih tleh, ki je načrtno gradil svojo zbirko, preverjal njeno provenienco, delal natančen seznam nakupljenih predmetov, pri tem pa jasno sledil svojemu cilju vzpostavitve zasebnega muzeja, kjer bo zbirka na ogled slovenski javnosti. Prizadevanje, da bi zbirka dosegla širšo javnost, zrcali tudi njegova želja, da po njegovi smrti zbirka preide v last Narodnega muzeja, ki jo bo znal ceniti, hraniti ter poskrbeti, da bo kot celota predstavljena širši slovenski javnosti. Franci Skušek v svojih spominih beleži Ivanove želje: »Ako umrjem prej, dobi vse to naš narodni muzej. Nihče druge ne bo znal tega ceniti in zato bi se drugače vse, kar sem leta in leta nabral, porazgubilo in ne cenilo tako, kakor zasluži« (Skušek n.d.).³⁷

Med večletnim bivanjem v Pekingu je Ivan Skušek razvil poseben estetski občutek do kitajske dediščine, posebej pa velja izpostaviti njegovo pionirsko odkrivanje elegantno izdelanih in gracioznih linij kitajskega pohištva. Prav to je namreč velika odlika njegove zbirke, saj je ena redkih zbirk kitajskega pohištva v evropskih muzejih. Hkrati je tudi ena redkih zbirk v evro-ameriški zbirateljski kulturi, katere pohištvo je bilo zbrano v začetku 20. stoletja. Vse velike klasične zbirke kitajskega pohištva, ki jih danes lahko občudujemo v več ameriških muzejih,³⁸ so bile namreč zbrane šele v povojnem obdobju, medtem ko so bile prve večje zbirke pohištva zbrane šele v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja (Roote 2017, 32). V primerjavi z ostalimi večjimi zbiratelji v Evropi in severni Ameriki lahko tako Skuška z veliko mero gotovosti

37 Zbirka je formalno prešla v last Narodnega muzeja leta 1950. Ta jo je leta 1964 predal Slovenskemu etnografskemu muzeju, ki je zbirko prvič razstavil v t. i. Muzeju neevropskih kultur v dvorcu Goričane pri Medvodah. Zbirka je bila razstavljen vse do leta 1990, ko je bila zaradi gradbenih del pospravljena v depoje (Čeplak Mencin 2012, 117). Z izjemo avtorske razstave kustosa Ralfa Čeplaka Mencina *Srečevanja s Kitajsko – 200 let slovenskih odkrivanj kitajske kulture*, ki je bila na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju od 31. 8. 2006 do 3. 9. 2007 in kjer je bil razstavljen velik del predmetov iz Skuškovih zbirk, je velika večina predmetov še vedno hranjena v depojih, pri čemer pa se pri nekaterih predmetih kažejo znaki poškodb.

38 Cleveland Museum of Art, Minneapolis Institute of Art, Nelson-Atkins Museum of Art in Arthur M. Sackler Gallery.

uvrstimo med prve zahodne zbiratelje, ki so prepoznali sublimne linije kitajskega pohištva ter mu pridali status umetniške oblike.

Čeprav je bila v zahodnem svetu vse od prvih bolj intenzivnih trgovskih stikov gonja po zbiranju raznovrstnih kitajskih predmetov močno prisotna, pa mojstrovine kitajskega klasičnega pohištva iz različnih razlogov niso pritegnile večje pozornosti vse do začetka 20. stoletja. Tudi v velikem pogromu angleško-francoskih vojakov nad cesarsko poletno palačo, ki je spremljal drugo opijsko vojno, so vojaki večinoma odnašali zlato, srebro, žad in porcelan. To je seveda predvsem vezano na lažjo mobilnost predmetov manjših dimenzij, za bolj obširno razlago pa je treba pogledati tudi v širše okoliščine stikov in trgovanja. Trgovski stiki so bili namreč vse do opijskih vojn osredotočeni le na južna mesta, pri čemer je bilo svobodno delovanje tujih trgovcev precej omejeno. Možnost, da bi bili neposredno izpostavljeni elegantno opremljenim studiom kitajske učenjaške in uradniške elite, je bila tako dokaj majhna. Šele po boksarski vstaji (1899–1901), ko se je prisotnost tujih sil v večji meri usidrala tudi na severu Kitajske, predvsem v mestih Tianjin in Peking, so začeli postopoma prihajati v večji stik z notranjo opremo in pohištvom. Tega so nakupovali za opremo lastnih rezidenc, po koncu misije pa so verjetno najbolj priljubljene kose tudi pošiljali v Evropo.

Skušek, ki je med letoma 1914 in 1920 živel v Pekingu, je bil tako eden prvih zahodnjakov, ki jih je zanimala izdelava pohištva in njegove elegantno-čiste linije, dopolnjene z bogato rezljano motiviko. V Skuškovih zbirkah pohištva so dve postelji z baldahinom, razkošno izrezljana okvirja ogleдал s podstavki v obliki levov, bogato rezljane omare, stoli, naslanjači, baldahini in mize (Slika 14). V prefinjenih ukrivljenih linijah in bogati rezbariji prikazujejo kitajske tradicionalne motive v obliki zmajev, levov, različnih ptic, cvetja, nesmrtnike ter druge simbole, ki prinašajo srečo, zadovoljstvo, bogastvo in dolgoživost. Večina pohištvenih kosov izvira iz poznega obdobja dinastije Qing in zgodnjega republikanskega obdobja (1912–1949), nekateri primeri pa naj bi po zapisih v inventarnih knjigah izvirali še iz zgodnjega in srednjega obdobja dinastije Qing. Omenjeno je že bilo, da naj bi posamezni kosi pohištva izhajali celo iz Prepovedanega mesta, vendar so za dokončno potrditev potrebne nadaljnje študije in analize. Poleg posameznih kosov pohištva je treba izpostaviti tudi okoli 300 rezljanih lesenih arhitekturnih delov (model kitajske hiše in okrasne stene), ki jih je Skušek za potrebe prevoza najverjetneje razstavil, po prihodu v Slovenijo pa ni bilo več priložnosti za ponovno sestavo (Slika 15). Konstrukcija tradicionalnega lesenega kitajskega pohištva namreč temelji predvsem na sestavi posameznih kosov masivnega lesa, ki jih brez uporabe lepila ali kovinskih žebeljev vežejo izključno leseni spoji, t. i. mozniki. Razlogi za izključno

uporabo lesa so vezani na geografske in podnebne značilnosti južne Kitajske. Uporaba kovinskih žabljev in lepil se namreč ni dobro obnesla v vlažnih vremenskih razmerah in nihajočih temperaturah. Tudi gostota in žilavost lesa – večina pohištva je izdelana iz različnih vrst tršega lesa, ki ga poznamo pod skupnim imenom *hongmu* 紅木 (rdeč les) oziroma palisander – omogočata izdelavo lesa brez uporabe lepila in žabljev, hkrati pa se zaradi večje vsebnosti olja in smole posamezni kosi težje lepijo.

Celotna Skuškova zbirka bo obširneje analizirana in obdelana v okviru projekta VAZ v naslednjih dveh letih. S študijem te zbirke se bosta postopoma dodatno odkrivala in rekonstruirala tudi identiteta in prefinjen občutek zbiratelja, ki je, kot omenjeno, med prvimi prepoznal sublimne linije kitajskega pohištva ter mu pridal status umetniške oblike.

132

Slika 14: Rezljan stol, 19. stoletje, Kitajska (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Slika 15: Rezljani leseni arhitekturni deli (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

6 Sklep

Mit o eksotičnem Vzhodu je bil vedno močno prisoten na Zahodu, z odprtostjo Kitajske in Japonske konec 19. stoletja pa so se romantične fantazije srečale z realnostjo, kar je spodbudilo konstrukcijo novih mitov in stereotipov.

S slovenskega etničnega ozemlja so na pot odhajali predvsem pomorščaki in misijonarji, manj pa diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki. Tovrstni popotniki so glede na različne ekonomske in ostale okoliščine prinašali nazaj raznovrstne predmete, ki so ugajali estetskim predispozicijam in njihovim lastnim interesom ter ustrezali specifičnim namenom.

Glede na trenutni popis se v Sloveniji v različnih javnih institucijah nahaja 21 različnih vzhodnoazijskih zbirk ter nekateri posamezni predmeti, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja. Med temi so večje zbirke ustvarili arhitekt Ivan Jager, popotnica Alma M. Karlin in mornariški častnik Ivan Skušek, po 2. svetovni vojni pa tudi diplomat ter umetnostni zgodovinar dr. France Kos. Z izjemo japonske zbirke dr. Franceta Kosa je bila postopna gradnja ostalih večjih zbirk umeščena v družbenopolitično dogajanje na pragu 20. stoletja v okviru intenzivnih trgovskih in diplomatskih stikov med Kitajsko, Japonsko in Avstro-Ogrsko, ki je vse od vzpostavitve diplomatskih stikov leta 1869 z bolj aktivno politiko hotela pridobiti svoj kos pogače v delitvi kitajskega ozemlja. Upoštevanje specifik avstro-ogrškega in slovenskega kulturnega in družbenopolitičnega okolja je tako ključno za rekonstrukcijo kulturnih stikov in osvetlitev specifičnega položaja slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav.

Preučevanje zbirateljske kulture lahko tako razkrije izjemen razpon povezav med svetom »stvari« in človeškim svetom idej, vrednot in pomenov, hkrati pa s poglobljeno obravnavo zbirateljske kulture predmetov, ki niso nastali na evropskih tleh, v do zdaj zanemarjenih območjih prispeva k prevrednotenju obstoječih kulturnih konceptov in kategorij. Prav s tega vidika je nujno treba izvesti celovito in sistematično študijo celotnega vzhodnoazijskega gradiva v Sloveniji, saj bi s tem prispevali k celovitemu in poglobljenemu razumevanju vzhodnoazijske dediščine v slovenskem nacionalnem okvirju ter prevrednotili dosedanje kulturno dojetje, kar bo nadalje prispevalo k preseganju stereotipnih pogledov in sprejemanju različnih kulturnih vrednot.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (2018-2021) (št. J7-9429) ter programske skupine *Azijski jeziki in kulture* (št. P6-0243), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Posebna zahvala gre kustosom in kustosinjam vseh v članku omenjenih muzejev in drugih institucij, ki hranijo vzhodnoazijsko gradivo in so nam omogočili dostop do gradiva ter hkrati posredovali informacije v zvezi s provenienco zbirk in drugimi znanimi podatki. Še posebej bi se zahvalila kustosu mag. Ralfu Čeplaku Mencinu iz Slovenskega etnografskega muzeja, dr. Mateji Kos in dr. Tomažu Lazarju iz Narodnega muzeja Slovenija, Bogdani Marinac iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, Tatjani Štefanič in mag. Boštjanu Roškarju iz Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož ter Barbari Trnovec iz Pokrajinskega muzeja Celje. Za vso pomoč se zahvaljujem tudi mag. Petri Vide Ogrin in Mojci Uran iz Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Janezu Lombergarju za možnost uporabe rokopisnega gradiva njegovega deda Francija Skuška in ostalih tipkanih zapisov, pa tudi za vse predloge in komentarje. Zahvaljujem se tudi dr. Maji Veselič za konstruktivne komentarje in vsem članom projektne skupine VAZ za odlično sodelovanje in navdihujoče delo.

Za dovoljenje za objavo slik se zahvaljujem Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Pokrajinskemu muzeju Celje, Pomorskemu muzeju »Sergej Mašera« Piran, Slovenskemu etnografskemu muzeju, Janezu Lombergarju ter družini Trenz.

Literatura

- Abe, Stanley K. 2011. »Rockefeller Home Decorating and Objects from China.« V *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*, urednik Vimalin Rujivacharakul, 107–123. Newark: University of Delaware Press.
- Assmann, Jan. 2008. »Communicative and Cultural Memory.« V *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, urednika Astrid Erll in Ansgar Nünning, 109–118. Berlin/New York: de Gruyter.
- Blake, W. P. in Henry Pettit. 1873. *Reports on the Vienna Universal Exhibition, 1873 Made to the U.S. Centennial Commission*. Philadelphia: McLaughlin Brothers.
- Bobič, Pavlina. 2010. »Anton Johann Haus.« V *Tvorci slovenske pomorske identitete*, uredniški odbor Andrej Rahten, Mateja Matjašič Friš in Nadja Terčon, 65–100. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Chang, Ting. 2011. »Goncourt`China Cabinet: China Fantasy and a Nineteenth-century French Collector.« V *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*, urednik Vimalin Rujivacharakul, 31–45. Newark: University of Delaware Press.

- . 2013. *Travel, Collecting, and Museums of Asian Art in Nineteenth-Century Paris*. London in New York: Routledge.
- Clunas, Craig. 1994. »Oriental Antiquities/Far Eastern Art.« *Positions 2* (jesen 1994): 318–355.
- Čeplak Mencin, Ralf. 2012. *V deželi nebesnega zmaja. 350 let stikov s Kitajsko*. Ljubljana: Založba *cf.
- Elsner, John in Roger Cardinal. 1994. *The Cultures of Collecting*. London: Reaktion.
- Halbwachs, Maurice. 1950. *La memoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hevia, James L. 2018. »The Afterlives of a Ruin: The Yuanmingyuan in China and the West.« V *Collecting and Displaying China's "Summer Palace" in the West: The Yuanmingyuan in Britain and France*, urednica Louise Tythacott, 25–38. New York in London: Routledge.
- Karlin, Alma M. 1969. *Samotno potovanje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koblar-Horetzky, Ana. 1981. »Zapuščina Ivana Jagra. 2, Biografsko gradivo.« *Objave 4*. Ljubljana: Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- . 1982. »Zapuščina Ivana Jagra. 4, Gradu muzejske zbirke.« *Objave 6*. Ljubljana: Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- Kumakura, Isao in Josef Kreiner. 2001. »Notes on the Japanese Collection of Count Bourbon Bardi at the Museod'Arte Orientale di Venezia.« *Bulletin of the National Museum of Ethnology* 25/4: 641–688.
- Ledderose, Lothar. 1992. »Collecting Chinese Painting in Berlin.« V *Europe Studies China*, urednika Ming Wilson in John Cayley. London: Han-Shan Tang Books.
- Lee, Chinyun. 2001. »The Short Life of the Austrian Concession in Tianjin.« *Azijske in afriške študije /Asian and African Studies* 5/1–2: 74–92.
- Lipušček, Uroš. 2013. »Interpretations of the Chinese Boxer Rebellion in the Slovenian Press at the Beginning of the 20th Century.« *Azijske študije/Asian Studies* 1(2): 35–49.
- Lombergar, Janez. 2002. *Izpis odlomkov iz obsežnih spominov mojega deda Francija Skuška (*1893), ki zadevajo njegovega brata Ivana Skuška ml. (*1877) ter njegovo ženo Tsuneko Kavase – Marijo Skušek (*1893)*. Tipkopis v zasebni lasti. Ljubljana.
- Marinac, Bogdana. 2017. *Čez morje na nepoznani daljni vzhod: potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrske vojne mornarice v Vzhodno Azijo*. Piran: Pomorski muzej.
- Maver, Aleš. 2003a. »Beseda o Hallersteinovih pismih.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 211–226. Radovljica: Didakta.

- . 2003b. »Hallersteinova pisma, objavljena v Der Neue Welt-Bott.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 227–260. Radovljica: Didakta.
- . 2003c. »Hallersteinova pisma, objavljena v Imposturae CCXVII in dissertattione R. P. Benedicti Cetto.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 261–281. Radovljica: Didakta.
- Metrick-Chen, Lenore. 2012. *Collecting Objects / Excluding people: Chinese Subjects and American Visual Culture, 1830–1900*. Albany, New York: Suny Press.
- Moser, Brigitte. 2005. »Zbirka ukiyo-e v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.« V *Japonski lesorezi iz zbirke Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 8–24. Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center.
- Pajsar, Breda. 2005a. »Muzejska zbirka arhitekta Ivana Jagra.« *Etnolog* 15: 395–404.
- . 2005b. »Arhitekt Ivan Jager (1871–1959) in njegova zapuščina v biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti.« V *Japonski lesorezi iz zbirke Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 109–116. Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center.
- Pierson, Stacey. 2007. *Collectors, Collections and Museums. The Field of Chinese Ceramics in Britain, 1560–1960*. Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers.
- Roguljič, Nina. 2018. »Mandarinski našitki v Jagrovi zbirki.« Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za azijske študije, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Roote, John A. 2017. »A Scholarly Pursuit: George Kates and the Ascendancy of Chinese Classical Furniture.« *Orientalisms* 48/4: 28–34.
- Preziosi, Donald. 1996. »Collecting/Museum.« V *Critical Terms of Art History*, urednika Robert Nelson in Richard Stiff. Chicago: University of Chicago Press.
- Rujivacharakul, Vimalin, ur. 2011. *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*. Newark: University of Delaware Press.
- Saje, Mitja. 2004. *Zadnja dinastija in izzivi sodobnosti: zgodovina Kitajske od vdora Mandžurcev do ustanovitve ljudske republike*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za azijske in afriške študije.
- Saje, Mitja, ur. 2009. *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*. Maribor: Association for Culture and Education Kibla; Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Skušek, Franci. n.d. *Rokopisni zapiski Francija Skuška*. Ljubljana.

- Slobodník, Martin. 2013. »Early Contacts Between the Austro-Hungarian Empire and China: The Zichy Brothers in East Asia.« V *Talking Literature: Essays on Chinese and Biblical Writings and their Interaction*, urednika Raoul David Findeisen in Martin Slobodník, 101–121. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Spence, Jonathan D. 1990. *The Search for Modern China*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Šmitek, Zmago. 1986. *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec.
- — —. 1988. *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Izbor in spremna beseda Zmago Šmitek. Ljubljana: Borec.
- — —. 2009. »The Last Great Astronomer in the Chinese Court: Augustin Hallerstein.« V *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*, urednik Mitja Saje, 51–115. Maribor: Association for Culture and Education Kibla; Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Štrukelj, Pavla. 1980–1982. »Neevropske zbirke v muzeju Goričane.« *Slovenski etnograf* 32: 125–158.
- Trnovec, Barbara. 2011. *Kolumbova hči: življenje in delo Alme M. Karlin*. Celje: Pokrajinski muzej Celje.
- Turk, Pater Peter Baptist. 1906. »S Kitajskega.« *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 23: 210–211.
- Tythacott, Louise. 2011. *The Lives of Chinese Objects: Buddhism, Imperialism and Display*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Tythacott, Louise, ur. 2018. *Collecting and Displaying China's "Summer Palace" in the West: The Yuanmingyuan in Britain and France*. New York in London: Routledge.
- Vurnik, Stanko. 1923. »Spomini Ivana Franketa.« *Zbornik umetnostne zgodovine* 3: 32–43.
- Whitfield, Roderick. 1992. »Landmarks in the Collection and Study of Chinese Art in Great Britain.« V *Europe Studies China*, urednika Ming Wilson in John Cayley. London: Han-ShanTang Books.
- Wood, Frances. 1988. *Chinese Studies: Papers Presented at a Colloquium at the School of Oriental and African studies*. London: British Library.